

איך זה שוכב אחד מעז... למען השם?

עלילות משפטיות: השוואה נרטיבית בין ת"פ 305/93 מ"י נ' דרעי¹
לבין ת"פ (ת"א) 329/96 מ"י נ' אולמרט²

ארנה בן-נפתלי, * אסף ברם ** והילה תירושו***

- א. מבוא: כרוניקה של הכרעה ידועה מראש
1. בפתח המשפט
 2. מן השפה ולחוץ: תרבות משפט ואי-נחת
- ב. קו המשווה: הרטוריקה של פסקי הדין.
1. ואלה תולדות
 2. דיוקן הפולטיקאי כאיש צעיר
- 2.1. What's in a name?
- 2.2. תמונות מחיי הנישואין
- 2.3. הוא הלך בשדות והוא חרש בשדות זרים
- 2.4. חורצים לשון
3. נומוס: דיאלקטיקה של השראה (פואטית) והרשאה (אתית)
- 3.1. "אני אהיה האיד שלך": דרך הרהורי הלב – השלמת חסרים הנוגעים למניעים ולרגשות

* דוקטור למשפטים, בית הספר למשפטים, המסלול האקדמי של המכללה למינהל. המחברים מבקשים להודות לד"ר דליה אבן-להב, לד"ר אייל גרוס, למר אסף טבקה, לעו"ד כרמית דוד, לד"ר בוק מדינה ולד"ר יובל מרין, על הערותיהם המאירות במהלך כתיבתו של מאמר זה.

** מרצה וחבר הסגל הקבוע בבית הספר למשפטים, המסלול האקדמי של המכללה למינהל.

*** עורכת דין, בוגרת הפקולטה למשפטים, המסלול האקדמי של המכללה למינהל.

1 ת"פ (י-ם) 305/93 מ"י נ' דרעי (טרם פורסם), תקדין מחוזי 99(1) 1 (להלן: עניין דרעי). הכרעת הדין המלאה בעניינו של אריה דרעי מחזיקה למעלה מ-900 עמודים. בית המשפט המחוזי, שהניח כי הן הציבור הרחב והן הקהילה המשפטית יתקשו להתמודד עם כמות כזו של חומר, טרח וכתב "תמצית הכרעת דין" המחזיקה עשרות עמודים בלבד. תמצית הכרעת הדין היא ששודרה, באופן חסר תקדים כמעט, ברדיו ביום ההכרעה, והיא שפורסמה באתר האינטרנט של בית המשפט העליון, (last visited on 16.11.02) [www.court.gov.il], למחרתו של יום. סביר להניח כי הטעם להקראת התמצית ברדיו, כמו גם הטעם לפרסום התמצית באתר שבו מצויים ברגיל פסקי הדין של בית המשפט העליון, ואשר הגישה אליו היא קלה ואין תשלום בצדה, היה להפוך את תמצית הכרעת הדין לנגישה ולפומבית כמידת האפשר. תמצית הכרעת הדין מהווה, לפיכך, את הסיפור העיקרי שסופר לקהל, סיפור שכדרכם של סיפורי משפט נועד לשכנע אותו כי הוא הסיפור האמיתי, המוציא את הצדק לאור. רשימה זו מתבססת על תמצית זו, כפי שהופיעה במהדורת התקדין. לפיכך, האזכורים מהכרעת הדין יפנו לפסקה הרלוונטית בתמצית ההכרעה.

2 ת"פ (ת"א) 329/96 מ"י נ' אולמרט, פ"מ תשנ"ז(1) 1 (להלן: עניין אולמרט).

- 3.2. "הסופר אגו מסתובב חופשי": דרך ההיפותזה
 4. באנו חושך לגרש
 - 4.1. המשפט כזירת קרב: מלחמת בני אור בבני החושך
 - 4.2. עגלה מלאה ועגלה ריקה: סיפורו של ההליך הפלילי
- ג. אחרית ואחרות: הערות מסכמות

א. מבוא: כרוניקה של הכרעה ידועה מראש

"מדובר בטקסט החשוב ביותר שראה אור בישראל בשנים האחרונות. קריאה בתמצית פסק-הדין בעניין אריה דרעי וחבורתו מבהירה שלפנינו יצירה תרבותית מן המעלה הראשונה, שמתגלות בה איכויות ספרותיות מרשימות. אם מבחנו של טקסט ספרותי הוא, בין היתר, בקיומם של יחסי גומלין משמעותיים ופוריים בין צורה ותוכן, הרי שתמצית פסק-הדין ראויה להחשב ליצירת מופת של ממש"³.

1. בפתח המשפט

אריה דרעי, שר הפנים לשעבר⁴, וראש מפלגת ש"ס בעת מתן הכרעת הדין בעניינו, הועמד לדין בפני בית המשפט המתוזי בירושלים, כנאשם בעברות שוחד שונות. הכרעת הדין בעניינו פותחת במילים אלו:

"ארבע מאות ימים ישב בית משפט זה על מדין ושמע את הראיות בתיק זה. היום הגיעה שעת נעילה. עת להכריע את הדין... בכתב אישום זה מואשמים ארבעת הנאשמים בשוחד ובעבירות מרמה. עשרה אישומים בכתב האישום. ארבעה אישומים עוסקים בפרשת השוחד. לפי האישום, נאשם 1 – אריה דרעי, קיבל מיתר הנאשמים בעת היותו עובד הציבור שוחד כדי שיפעל בעת מילוי תפקידיו הממלכתיים להשגת טובות הנאה לנאשמים ולגופים שבשליטתם... השאלה העיקרית היא

3 י' מלצר "בימים ההם בישראל" מעריב 2.4.1999. ציטוט נבחרות ממאמרו זה של מלצר פותחות כל פרק ברשימה זו. מלצר סובר כי השופט צמח כתב, כדבריו, "יצירת מופת של ממש" הקמה להגן על "ערכי המחשבה הקלאסיים" מפני "אריה דרעי וחבורתו". מלצר הוא, אם כך, הקורא האידיאלי שהשופט צמח ראה לנגד עיניו שעה שכתב את תמצית הכרעת הדין. אופן הקריאה של מלצר מהווה תמונת ראי לזה המוצע על ידינו ברשימה זו וחידודה של הבחנה זו מסתייע על ידי הפער שבין ה"מוטו" של מלצר לבין תוכנו של הפרק הרלוונטי שבראשיתו מופיע הציטוט.

4 דרעי כיהן כשר הפנים בין השנים 1988-1993. לאחר הגשת כתב האישום נגדו, בשנת 1993, אולץ דרעי על ידי בית המשפט העליון להתפטר מתפקידו כשר, וזאת אף שראש הממשלה שמינה אותו, יצחק רבין, סירב לפטרו. ראו בג"צ 3094/93 התנועה למען איכות השלטון נ' ממשלת ישראל, פ"ד מז(5) 404.

איך זה שכוכב אחד מעוז... למען השם?

אחת: האם קיבל נאשם 1 מהנאשמים האחרים במשך השנים שוחד. יתר האישומים הם בבחינת אידך זיל גמור⁵.

אהוד אולמרט, שר הבריאות לשעבר וראש עיריית ירושלים בעת מתן הכרעת הדין בעניינו, הועמד לדין בפני בית המשפט המחוזי בתל-אביב, בעברות מרמה ושוחד שונות⁶. הכרעת הדין בעניינו פותחת כהאי לישנא:

"הנאשם שמשפטו מתברר לפני, משמש כבר שנים ארוכות כפרנס על הציבור. הוא מכהן כעת כראש עיריית ירושלים ושמנו נודע בכל רחבי המדינה ובתפוצות העם היהודי. על פי תפקידו הוא מוכר ומתהלך בין שועים ומנהיגים, ברחבי תבל רבה.

ציר כתב האישום הוא עבירות מרמה הסובבות פרק קצר של הפעילות הציבורית-מפלגתית של הנאשם. ייחוס עבירות מרמה לראש עיריית ירושלים – ירושלים זו שעיר האמת, קורא לה (זכריה ח, 4) – הוא כשלהבת הניצחת בארזים. בשל כך, שורת הצדק, במשפט דנן, תובעת חובה כפולה. יש להעמיד את עניינו של הנאשם במבחן דל העם והמורם מעם גם יחד. מחד גיסא, דין אחד לנאשם ולאחרון באלפי ישראל. אין לו זכויות לפנים משורת הדין מכוח מעמדו (מבחן בוגלר).

מאיך גיסא לא יהדר איש על פניו. אין ליקוב בו לבר משורת הדין, בשם מבחן שוויון מלאכותי... איך משכנים את שני המבחנים בכפיפה אחת ואיך מראים את הדבר קבל הציבור כולו? אמרתי, אתגבר כארי לדון ב'חומר' שלפני במנותק מן הדמות שמאחור. כך יוכרע דינו כאחד האדם, לא יתר ולא חסר. אך הדבר אינו אפשרי. המשפט הוא משפטו של נאשם, בשר ודם. צלמו ודמותו הם חלק מן העניין הנדון, אם לא מלואו. לא הררי המסמכים המתפחים קלטרים עבי כרס וממלאים

5 עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקא א לפסק דינו של השופט צמח.
6 יצוין כי אהוד אולמרט הואשם בלקיחת שוחד למטרות מפלגתיות, ואילו אריה דרעי הואשם בלקיחת שוחד למטרות פרטיות. יצוין עוד, כי לא רק שאין הדין מבחין מבחינה נורמטיבית בין מעשים אלה על יסוד המניע, אלא שהפסיקה מורה כי רבב מוסרי גדול יותר דבק דווקא במי שלוקח שוחד למטרות ציבוריות, וראו למשל, ע"פ 234/77 ידלן נ' מ"י, פ"ד לב(1)31, 35: "הפסול הדבק בנשילת כסף או בקבלת טובת הנאה אחרת בעד פעולות הקשורות בתפקיד רשמי או ציבורי אינו נרפא על ידי כך שהכסף מועבר לאחר מכן למטרות מפלגתיות או אפילו למטרות צדקה. מתמיה לראות כי יש עדיין איש ציבור היוצא מתוך הנחה כי ניתן לטהר את השרץ או להפיג את החומרה של המעשה על ידי העלאת הגרסה כי הכסף הועבר למטרות מפלגתיות. מטרה מפלגתית איננה מקדשת שום אמצעי, אלא נהפוך הוא, אם פשה בין אלו מראשי הציבור ומשרתיו הסברה כי ניתן לבצע מעשים בלתי חוקיים ולבטל את עוקצם על-ידי הועדת פרי הבאושם, המתקבל ממעשה העבירה, למטרות פוליטיות, הרי מתחייבת תגובה עונשית חריפה במיוחד, כדי לשרש השקפות אלה על אתר."

לעייפה ארגזים של קרטון; כי אם 'הנפשות הפועלות' – הנאשם, וגם אנשים אחרים שמהימנות דברם שוקלת כאן – מבקשות חותם כשרות ומהימנות מידי בית המשפט. כבכל משפט פלילי, מונח גם כאן גורל אישי, אנושי על כף המאזניים. הדבר אינו יכול להימחק מן התודעה, אף על שברור כשמש שאין להחטיא (תרתו משמע) את האמת בשל הנפקות האישית של המשפט"⁷.

סיפורים רבים, ובכללם סיפורי הכרעה משפטית, מסתיימים בנקודת ההתחלה שלהם⁸. נקודה זו, היא המסד והיא הטפחות: היא מסתתרת את אבן הפינה שעל בסיסה יוקם הבניין המשפטי, על ההיגיון הארכיטקטוני של גבולותיו, חלליו, קומותיו וגרמי המדרגות המקשרים ביניהם; היא מנפיקה את כרטיס הכניסה של אלה שיורשו להיכנס בשעריו ובה בעת מסמנת את נקודת התצפית של אלה שיכלו את ימיהם בפתחו⁹; היא סוף המעשה במילה תחילה¹⁰.

סיפור העלילה המשפטית בעניין אולמרט, ה"פרנס על הציבור" ש"שמו נודע בכל רחבי המדינה ובתפוצות", של "הנפש הפועלת" שהיא לא רק "נאשם" אלא גם, ובעיקר, "בשר ודם", שגורלו "האישי", ו"האנושי" מונח "על כף המאזניים" ולעולם

7 עניין אולמרט, לעיל הערה 2, בע' 5.

8 ראו, למשל, בג"צ 114/78 בורקאן נ' שר האוצר, פ"ד לב(2) 800; ולאור מאמרו של א' פלדמן "המדינה הדמוקרטית מול המדינה היהודית: חלל ללא מקומות, זמן ללא המשכיות" עיוני משפט יט (תשנ"ה) 717, ובמיוחד 720, 723, 725; ת"פ (נצ') 24/94 מ"י נ' בוחבוט, פ"מ תשנ"ה(1) 272; ע"פ 6353/94 בוחבוט נ' מ"י, פ"ד מט(3) 647; ולאור מאמרה של ל' בילסקי "נשים מוכות: מהגנה עצמית להגנת העצמיות" פלילים 1 (תשנ"ז) 1, ובמיוחד 8-11.

9 ראו, על דרך ההקשר, פ' קפקא בפתח החוק (תשנ"ג) 112.

10 "פתיחת סיפור", כותב עמוס עוז בספרו, ע' עוז מתחילים סיפור (תשנ"ז), היא כמעט תמיד התקשרות חזית בין הכותב לבין הקורא. ישנם, טוען עוז, סוגי חווים שונים, ובכללם חווים שקריים וממולכדים, אך ישנם גם חווים הוגנים: תנאי החווה שהרצעו לקורא בפתיחת הסיפור מתממשים לאורכו. כך, למשל, הוא "חווה הפתיחה" שמציע גוגול לקורא בסיפור "האף": "מה שקורה בארבע השורות הראשונות של הסיפור, בחפש שם המשפחה, יקרה שוב ושוב בהמשך הסיפור, בחפש אחר האף האבוד: המון כוחות אנרכיים אורבים לסיפור הזה מכל עבר, מפתים אותו לטוט לצודים, תותרים להסיט אותו מדרך הישר הביורוקרטית-המהוגנת שאליה הוא כביכול שואף להיצמד ולגורר אותו לסמטאות צדדיות מפוקפקות... עיוותי היגיון זעירים, מהתלות חלום פעוטות, תעלולי שד גרוטסקיים, מתרחשים כמעט בכל עמוד. פתיחת הציורה, מכינה ומומינה אותנו לקבל את היסודות ההיגיון והתרפוטות כחלק בלתי נפרד מן הכוחות השוררים כאן... חווה-הפתיחה של הסיפור 'האף' הוא איפוא חווה מרופט ומפוקפק: המספר יודע את הרהורי לבם של גיבוריו, אך אינו יודע מה שם משפחתם. הוא רץ, כביכול, מיד בשורה השלישית של הסיפור מן הדירה אל המספרה כדי ללכוד את השם על גבי השלט, וחוזר עמוס אינפורמציה תלה – אבל בלי השם שאבד... מכאן ואילך, לכל אורך הסיפור, יתרוץ המספר-הביורוקרט הזה מערימת פרטים טרחניים לערימת זוטות מתחסדות, ידעד הכל באיזו פונטיית אובססיבית וצרת מוח... חווה-הפתיחה המרופט והמפוקפק הוא, ככלות הכול, חווה הגון בהחלט – משום שמרופט ומפוקפק הוא העולם שאפו של המיוד קובאליוב יצא לשוטט בו". שם, בע' 31-36.

איך זה שכוכב אחד מעוז... למען השם?

אינו נעדר מן "התודעה" – של השופט, חרף ניסיונו "להתגבר כארי", ושל הציבור המעוניין – הוא סיפור שונה בתכלית מסיפור העלילה המשפטית בעניינו של "עובר הציבור", "נאשם 1 – אריה דרעי". שנות נרטיבית זו, על תיאורה, טעמיה והשלכותיה, היא עניינה של רשימה זו.

2. מן השפה ולחוץ: תרבות משפט ואי-נחת

השנות הנרטיבית בין פסקי הדין נשואי רשימה זו מצביעה, לטענתנו, על כך שבית המשפט מרחיק את אריה דרעי – אך לא את אהוד אולמרט – מחוץ לגבולותיה של המסגרת התרבותית של הקהילה אותה הוא רואה לנגד עיניו ואשר עליה הוא מבקש להגן¹¹. הגנה זו נמצאת נחוצה משום שדרעי, והציבור אותו הוא מייצג – בהבדל מאולמרט והציבור אותו הוא מייצג – נתפסים כמי שמערערים על עצם הלגיטימיות של בית המשפט. ערעור זה, בתורו, נתפס כערעור על עצם השיטה הפוליטית אותה בית המשפט מייצג וממנה הוא יונק את כוחו¹², וממילא יש בו איום על בית המשפט. יחד עם זאת, הרטוריקה של בית המשפט נמנעת מלהתייחס לאיום זה. תחת זאת, הנרטיב בוחר להתמקד באישיותו של דרעי באופן שאינו נדרש לצורך הכרעת הדין כאשר למעשים נשוא כתב האישום נגדו מצד אחד, ובאופן המכחיש את היותו של

11 ראו ב' אנדרסון קהילות מדומיינות (מהדורה שנייה, תשנ"ט) ובמיוחד 75-79, 110, 113, 238-240; עניינו של אנדרסון הוא כמושג הלאומיות, כאשר האומה היא "קהילה מדומיינת", השואבת את כוחה מן הצורך האנושי הבסיסי בהשתייכות; נוצרת מכוח מיתוסים מלכדים ומנביעה מהזיכרון להידרמות להשגת מטרה הנתפסת כמשותפת. ממילא ברור כי אם הלאומיות בנויה על השתייכות היא בנויה גם על הדרתם של אלה שאינם נתפסים כ"שייכים" – אינם חולקים את "המסורת המשותפת", את "אורח החיים המשותף" – מן האקסקלוסיביות שלה. דמיון אומה, עיצובה וההשתייכות אליה נוצרים על ידי מגוון סמלים, וביניהם, השפה. המשפט המודרני, משפט שהתפתח בד בבד עם מדינת הלאום המודרנית, מהווה כלי מרכזי בעיצובה של תודעה לאומית מאחדת וחולק עם המדינה את השאיפה להפוך תערוכת של אנשים החיים בתרבויות מקומיות שונות לתרבות של אזרחים שחזברה לה יחדיו על בסיס הפנמה של תרבות מדינתית משותפת. על היחס שבין משפט לבין תרבות ראו מ' מאוטנר "שכל-ישר, לגיטימציה, כפייה: על שופטים כמספרי סיפורים" פלילים ז (תשנ"ח) 11, 19 ובמיוחד הערת שוליים 12. על תפקידו האידאולוגי (כמבנה תודעה וכמעניק זהות) של המשפט כמכשיר שליטה של המדינה ראו גם: L. Althusser "Ideology and Ideological State Apparatuses" *Lenin and: Philosophy and Other Essays* (London, 1971) 137

12 רשימה זו מתמקדת בניתוח נרטיבי של פסק הדין בעניינו של אריה דרעי תוך השוואה לזה שניתן בעניינו של אהוד אולמרט, ואין היא עוסקת בניתוח הגורמים הפוליטיים החברתיים בגינם דרעי כמנהיג, וש"ס כתנועה חרדית-מזרחית, נתפסים כאיום. לעניין זה ראו, למשל, י' פלד "חדיה ושמה ש"ס" ש"ס – אתגר הישראליות (י' פלד עורך, תשס"א) 52; א' כהן "ש"ס והשסע הרתי-חילוני", שם, בע' 75; ר' באום-בנאי "תנועה חרדית-ציונית", שם, בע' 102; ג' לוי די' אמריך "ש"ס ויחידן התעוררים האתני", שם, בע' 126; ר' טסלר "מחירה של מהפכה", שם, בע' 210; ש' פישר וצ' בקרמן "כנסיה" או "כת'?", שם, בע' 321; ש' הלמו וא' לוי "ש"ס בעיתונות הישראלית", שם, בע' 390; י' גיר אריה דרעי: העלייה, המשבר, הכאב (ר' טל עורך, תשנ"ט); א' דיין המעין המתגבר: סיפוריה של תנועת ש"ס (תשנ"ט).

דרעי מייצגו של ציבור ניכר מצד שני. כפי שנראה, דרעי, בהבדל מאולמרט, נתפס על ידי בית המשפט כמסתנן, כמי שממאן להכיר בקווי הגבול הקיימים, כמי שחרג ממקומו הראוי. מקום ראוי, אליבא דתרכות המשפט, הוא מקום הבנוי על הגדרה ברורה של זהות והבחנה חדה בין פנים לחוץ¹³. תיחום זה, בו ניתן לזהות באופן מובהק מי הוא אויב ומי הוא אוהב¹⁴, מאפיין סדר חברתי נטול אמביוולנטיות, סדר שבו כל אדם יודע את מקומו. דע עקא, שאריה דרעי מסרב הן להיתחם במקומו הרחוק והן להתרחק מקרבה של הקהילה השואפת לסדר. הוא זר שאינו אוהב ואינו אויב; קרוב פיסית ורחוק תרבותית, באופן המטשטש את קו הגבול שבין העולם המסורתי שאת שוליו הוא מבקש להרחיב לבין צורת חיים אחרת המסרבת לתת לו אישור כניסה למרכזה¹⁵. סירובו זה הוא איום על הסדר הקיים. הוא אנומליה במובן זה ששונותו אינה ניתנת לתיוג במשבצת מוכרת, משבצת הבנויה על יחסים דיכוטומיים שבין מרכז לבין שוליים, בין תפיסת העצמי לתפיסת האחר¹⁶. אנומליה זו נתפסת כאיום על

13 היבט מרכזי של המודרניות הוא שאיפתה לסדר. סדר, בתורו, בנוי על יכולת למידור ולסיווג. זה הוא עולם התבונה הטהורה שבמסגרתו משתלב פרויקט ההנדסה החברתית של המדינה המודרנית עם רעיון הפילוסוף המחוקק. (ראו ע' קאנט ביקורת התבונה הטהורה (תשכ"ו) 270, 407) בניסיון להבטיח סדר מלאכותי מאורגן. עשיית סדר בהקשר זה משמעה להיטיב עם האוהב ולהילחם באויב, והיא מחייבת איחוד בתוך המדינה וקיומם של גבולות ברורים, מוגדרים ובטוחים המבחינים בין פנים לבין חוץ. ראו: Z. Bauman *Modernity and Ambivalence* (Cambridge, 1989).

14 Bauman מוסיף וטוען כי ההבחנה החיונית בין פנים לבין חוץ, בין ידיר לבין יריב, מחייבת הדחקה של כל מה שהוא אמביוולנטי. מבחינה זו, הפרקטיקה של המדינה המודרנית, ושל המשפט המודרני, היא לבטל את האמביוולנטיות גם במחיר הכפפתה של המציאות החברתית המטושטשת לעקרונות הסדר הנטענים לייצג אותה. על הדיכוטומיה שבין "אוהב" (השייך לקהילה) לבין "אויב" (המודר מן הקהילה והמאיים עליה); ראו גם ל' בילסקי "משפט ופוליטיקה: משפטו של יגאל עמיר" פלילים ח' (תשנ"ט) 13, 16-17.

15 כמובן זה, ה"אויב", מעצם הנגדתו בשיח בינארי מול ה"אוהב", אמנם מאיים על זה האחרון, אך בה בעת אינו מאיים על הסדר המגדיר את שניהם. להפך, הוא חיוני לעצם קיומו. הזר, המתקיים מחוץ לדיכוטומיה הזו, הוא המאיים על הסדר משום שהוא אינו בר סיווג; הוא, בלשונו של Derrida, ה-Undecidable – ובעברית: הבלתי מוכרע, או הבלתי ניתן להכרעה – ששונותו אינה ניתנת לתיוג ומחייבת את הדרתו התמידית. ראו: J. Derrida *Dissemination* (London, 1981) 71, 99.

16 יחסים דיכוטומיים הבנויים, בין היתר, על ניגודים בינאריים, פועלים על מנת לצמצם את ריבוי השונות והאפשרויות לשני ניגודים, כגון, הניגוד בין עצמי לבין זולתי; בין הרציונליות לבין האמרוציונליות; בין המרכז לבין הפריפריה, כאשר במסגרת הצמצום הבינארי מונח אחד מייצג את המרכז הדומיננטי ואילו השני משמש, תרתי משמע, כ"עזר כנגדו" ביחסי כפיפות. צמצום זה הוא חיוני למערכת המדינה והמשפט המודרניים משום שהכרה בריבוי השונות היא הכרה במצב אמביוולנטי הנושא בחובו את סכנת הקעקוע של תביעתו של השיח המשפטי לעלינות, תביעה הנשענת על הנחת האוניברסליות שלו. לעניין היחס בין סוגת שיח הטוענת לאוניברסליות לבין סוגת שיח מתחרות ראו: J.F. Lyotard *The Differend: Phrases in Dispute* (Minneapolis, 1988); J. Derrida "Force of Law: The Mystical Foundation of Authority" 11 *Cardozo L. Rev.* (1990) 919; ע' אופיר "נוק, סבל וגבולות השיח המוסרי בעקבות לייטר" עיון מה (1996) 149; פלדמן, לעיל הערה 8.

איך זה שכוכב אחד מעז... למען השם?

הגדרת הסדר, הגדרה הדורשת מכל אדם לבחור בין הזדהות (היטמעות בתוך המרכז) לבין התרחקות (שמירת מרחק ראוי ומוגדר מחוץ למרכז). האיום מעורר חרדה במרכז התרבותי, והשיח המשפטי מאשש את האופן שבו המרכז מבין את העולם, ופועל על מנת לסייע למרכז להדחיק את חרדתו, וליצור עולם חף מאמביוולנטיות. יצירת עולם כזה מחייבת, בתורה, כי אפיק התקשורת שדרעי מבקש לכונן, ייחסם, וכי הוא ימוקם במשבצת המוכרת היחידה שנותרה לו לאור סירובו להיטמע; במשבצת האויב¹⁷.

חסימה זו של אפיק תקשורת היא, כפי שנראה, פעולת גירוש: הרטוריקה המשפטית מגרשת את דרעי מן "הקהילה המדומיינת" של בית המשפט ויצרת תבנית המצדיקה את זכותה של קהילה זו להגן על עצמה מפניו¹⁸. משמעותה של פעולת הגירוש היא כי לדרעי לא נותר מרחב מחיה משפטי במסגרתו הוא יכול להתקיים. ממילא מזווית הראייה של המגורש, השיח המשפטי הוא שיח אלים¹⁹. שיח אלים איננו שיח לגיטימי²⁰, ובה במידה שהמציאות החברתית אינה מציאות נטולת אמביוולנטיות, זה

17 משעה שדרעי ימוקם במשבצת האויב, מערכת המשפט תשיג שתי מטרות: בהינף קולמוס, הסדר הכינארי יושב על כנו, ובמסגרת השיח המייצג אותו והמשמש את בית המשפט, תיחפס פעולה נגד האויב כפעולת הגנה עצמית נורמטיבית ולא כפעולת אלימות אסורה.

18 ראו, למשל: A. Sarat "Speaking of Death: Narrative of Violence in Capital Trials" *The Rhetoric of Law* (Michigan, A. Sarat & T.S. Kearns eds., 1996) 135, 143:

"That Rhetoric (of Law) seeks to do a double deed: First, it strains to insantiate and vividly portray the violence that exists just beyond law's boundary... that brings pain to the innocent, that merits condemnation. Second, it works to mute other kinds of violence, the violence of racial injustice, poverty and abuse, as well as the violence of law itself. This is done in the hope of affirming the social value of law, of reassuring citizens that its use of violence is somewhat different from and better than illegal violence, of alleviating anxiety about law by identifying a more terrifying other".

19 הוגים שונים עמדו במהלך תקופות שונות ובאופנים שונים על היחס האינטימי המתקיים בין משפט לבין אלימות. ראו, למשל, ת' הובס לוויתן (תשנ"ז) 296-292; H. Kelsen *General Theory of Law and the State* (New-York, 1945); W. Benjamin "Critique of Violence" *Reflections* (New-York, 1978); R. Cover "Violence and the Word" 95 *Yale L.J.* (1986) 1601; A. Sarat & T.R. Kearns (eds.) *Law's Violence* (Michigan, 1995).

20 מאושנר, לעיל הערה 11, בע' 55, 56. נקודה זו נוגעת בעצב החשוף של היחסים בין משפט לבין אלימות: הלגיטימיות הנה צדו השני של מטבע האלימות במובן זה שכוח הנתפס כלגיטימי, וממילא כראוי לציות, אינו נתפס כאלים. עם זאת, כמטפירת המטבע ישנה הטעיה מסוימת שכן שני צדי המטבע אינם שווים ביכולת הייצוג שלהם: האלימות, פעמים רבות, היא בוטה, פייסית, גלויה ואינה זקוקה לתיווך, ואילו השיח המשפטי הוא שיח מתווך: פעולת התווך היא פעולת ייצוג המתקיימת בגבולות הלשון. לפעולת ייצוג זו עשויות להיות פנים רבות כפניה של האלימות המשפטית (למשל, אילו נקודות מבט לא באו לידי ביטוי בשיח המשפטי; אילו חוויות הודחקו ממנו, ראו: M. Minow *Making All the Difference: Inclusion, Exclusion, and*

הוא שיח חוטא ומחטיא כאחד: זה הוא שיח החוטא בשיקוף המציאות אותה הוא מתיימר לתאר, וזה הוא שיח מפורר במובן זה שהוא מחטיא את מטרתו העמוקה: לבסס אמון בתנאי אפשרותה במציאות של חברה שחוכרה לה יחדיו על בסיס נורמטיבי המסוגל להכיל אינטרסים מתחרים וליישב ביניהם²¹. זה הוא שיח ההופך את בלעם על ראשו, ואשר החטאתו בהשגת המטרה נתפסת כמי שמאששת את תנאי האפשרות במציאות של פירוקה של אותה חברה, וכמי שמעניקה לגיטימציה לאלימות כלפי הנחות היסוד שלה ומוסכמותיה.

טענה זו מבוססת, כאמור, על הרטוריקה אותה נקט השופט צמח בתמצית הכרעת הדין בעניין דרעי, והיא נעזרת בבחינה משווה בינה לבין זו שנקט השופט מודריק בעניין אולמרט²². ממילא, הבחינה אינה נוגעת לדין המשפטי המהותי ואין בה משום

American Law (London, 1991). אלא שחשיפת פנים אלה היא פעולה דיסקורסיבית המוסיפה ממד מתווך, וממילא עלולה עוד להוסיף ולהרחיק את ערותה של האלימות המשפטית, להסוותה. במובן זה, המשפט ורקד את ריקוד שבעת הצעפים על מנת לשכנע את הקהילה כי הכוח שהוא מפעיל הוא לגיטימי, מרצדק, וממילא, מובחן מן האלים.

ראו: 16: *Lyotard, supra note 16*; 16: *Derrida, supra note 16*; 13: *Bauman, supra note 13*.

הדין המשווה בפסק הדין בעניין אולמרט נועד, אם כן, להאיר את אופן ההתייחסות לרדעי, ואין בו משום נקיטת עמדה באשר לגאוחות הנרטיב שנבחר להכרעת דינו של אולמרט. ניתן לטעון כי הבחירה להשוות בין פסק הדין בעניין דרעי לפסק הדין בעניין אולמרט מבחינה רטורית היא בעייתית משום התוצאה השונה של שני פסקי הדין: הרשעה בראשון וזיכוי בשני. תוצאה שונה זו, ניתן לטעון, מחייבת נרטיב שונה. לשון אחרת, בהינתן שאריה דרעי הוא אשם על פי הנורמות ה"אובייקטיביות" של המשפט הפלילי, ושאהוד אולמרט הוא זכאי על פי אותן נורמות, יש לצפות כי פסק הדין המתאר את התנהגותו הפסולה של דרעי יכלול ביקורת על דרך ההתנהגות הזו, שהיא במהותה אסורה, ואילו פסק הדין המתאר את התנהגותו של אולמרט יימנע מכך, ויסביר מדוע התנהגות זו היא לגיטימית. טענה זו היא ממין העניין לו פסקי הדין נשואי ההשוואה היו מתייחסים רק לאותם מאפייני התנהגות של הנאשמים שהם חלק מהגדרת העברה, אותם מאפיינים שהתיאור שלהם נחרץ על מנת לקבוע את אשמתו או חפותו של נאשם. דע עקא שהתיאור המובע בפסקי הדין מתייחס למאפייני התנהגות, ובעיקר למאפייני אישיות, שאינם נחוצים כלל להגדרת העברה ולקביעת האשם או החפות. אכן, הבחירה להעמיד מול פסק הדין בעניין דרעי את פסק הדין בעניין אולמרט נשענת הן על הדמיון הביוגרפי במובן זה שדובר בשני אישים הנאשמים בעברות דומות במשפט פלילי, לאחר שנסקו בגיל צעיר לשמי הפוליטיקה הישראלית, כהיותם כשלב מתקדם בקריירה הפוליטית שלהם כאשר, על פניו, כל עתידם עודנו לפניהם, והן – ובעיקר – על כך שבשני פסקי הדין כאחד, בוחרים השופטים באופן כתיבה החורג מן הכתיבה העניינית ה"יבשה" הנחוצה לצורכי החלת הדין על העובדות הרלוונטיות ואופן כתיבה זה מעשיר את ההשוואה ביניהם. בחירה נרטיבית זו היא אכן חריגה בפסיקה הישראלית, בין שמדובר בהרשעה ובין שמדובר בזיכוי. ראו, למשל, ת"פ 27/94 מ"י נ' דיניץ (לא פורסם) (עותק שמור במערכת) (בו הורשע דיניץ באחד משני האישומים, קרי, בעברה של מרמה והפרת אמונים); ע"פ 4336/96 מ"י נ' דיניץ, פ"ד נא(5) 97 (להלן: עניין דיניץ) (הן הכרעת הרוב המקבלת את ערעורו של דיניץ נגד הרשעתו והן הכרעתה החולקת של השופטת דורנו, המקבלת את ערעור המדינה על זיכוי מן האישום הראשון ודוחה את ערעורו על הרשעתו באישום השני); ת"פ (ת"א) 454/81 מ"י נ' אבו חצירא (לא פורסם) (עותק שמור במערכת) (שבו הורשע הנאשם בחלק מן העברות שיוחסו לו, קרי, מרמה והפרת אמונים על ידי עובד ציבור והפרת אמונים על ידי מנהל תאגיד); ע"פ 281/82 אבו חצירא נ' מ"י, פ"ד (לז) 673 (שבו נדחה הערעור והערעור

איך זה שוכב אחד מעז... למען השם?

נקיטת עמדה לגבי החלקים המשפטיים של הכרעות הדין. הטעם להתמקדות באופן – ולא בתוכן – שבו המשפט “מדבר”, טמון בכך שזה הוא אפיונה התרבותי והאידאולוגי של הפרשייה המגיעה לבית המשפט שהפך אותה באחת הן למוקד העניין הציבורי והן למקור הנביעה של השיח המשפטי בו בוחר בית המשפט להשתמש בכואו לפסוק לגביה²³. הואיל והשיח המשפטי נמנע מהתייחסות מפורשת למטא-שיח התרבותי המנביעו, ההתחקות אחר מקור זה מחייבת מעקב אחר המהלכים הרטוריים של סיפורי המשפט.

הדגשת ההיבטים הרטוריים של המשפט אינה חדשה, ולתובנה כי המשפט ניתן להבנה כמפעל רטורי²⁴, במובנו האריסטוטליאני, שורשים עמוקים בהיסטוריה

שכנגד לעניין ההרשעה, והתקבל ערעור המדינה לעניין מידת העונש); ע"פ 234/77 ידלין נ' מ"י, פ"ד לב(1) 31 (שבו נדחה ערעורו של ידלין על גזר הדין של בית המשפט המחוזי בת"פ 1349/76 לאחר שהורשע, על פי הודאתו, בארבעה מעשי עברה של לקיחת שוחד, בעברה של קשירת קשר לבצע עוון ובשותפות למעשה עברה שנעברה על ידי מסירת הצהרה כוזבת). המכנה המשותף לכל פסקי הדין הללו, מעבר לכך שכולם עסקו בעברות דומות של אישי ציבור, הוא שהם נוקטים לשון עניינית ומסתפקים בחיבור העובדות הרלוונטיות ובהחלת החוק על העובדות שעה שהם מכריעים את הדין, בין לכף זכות ובין לכף חובה. כנגד רקע זה בולטת הן חריגותו של פסק הדין המזכה בעניין אולמרט והן, ובמיוחד, חריגותו של פסק הדין המרשיע בעניין דרעי. בהקשר זה האחרון, יצוין כי הכרעת בית המשפט העליון בעניינו, הכרעה הדוחה את ערעורו, מאופיינת אף היא בניסוח מאופק וענייני, וראו, ע"פ 3573/99 דרעי נ' מ"י, פ"ד נד(2) 791 (להלן: ע"פ דרעי).

23 הדין המשפטי בעברות השוחד שבהן דובר בשתי הפרשיות אינו דיון חרשני ואינו הטעם לעניין שהן מעוררות. בה בעת, העניין הציבורי שגלוה לדין המשפטי בפרשיות אלו, ובעיקר בעניין דרעי, הוא מעניין ביותר ברמה התורת-משפטית מבחינה זו שהוא ממקד את השומת הלב ביחס המתקיים בין השיח הציבורי לבין השיח המשפטי, תוך שהוא מצביע על האתגר שמעמיד ה"ציבור", על כל קהילותיו, לשיח המשפטי. נקרה זו התחרדה בעניין דרעי ולא בעניין אולמרט משום שאולמרט נתפס כחלק מן "הקהילה המדומינת" של בית המשפט, וככזה, כמי שאינו מאיים על הלגיטימיות שלה. דרעי, מאידך, נתפס באופן שונה המעיד על פער בין האופן שבו הוא נתפס על ידי הקהילה שאותה הוא מייצג, ובין האופן שבו ייצוג זה נתפס על ידי בית המשפט והקהילה שהוא מייצג. פער כזה, בתורו, יותר משהוא מצביע על יכולותיו של השיח המשפטי, מצביע על מגבלותיו.

24 ראו, למשל: J.B. White *The Legal Imagination* (Chicago, 1985); J.B. White *When Words Lose Their Meaning: The Constitution and Reconstitution of Language, Character and Community* (Chicago, 1984); J.B. White *Heracles Bow: Essays on the Rhetorics and Poetics of Law* (Wisconsin, 1985); J.B. White *Justice As Translation: An Essay in Cultural and Legal Criticism* (Chicago, 1990); P. Goodrich "Rhetoric as Jurisprudence: an Introduction to the Politics of Legal Language" 4 *Oxford J. Legal Stud.* (1984) 88; G. Wetlauffer "Rhetoric and its Denial in Legal Discourse" 76 *Virginia L. Rev.* (1990) 1545; Sarat, *supra* note 18, at p. 135.

המערכת²⁵. תוכנה זו, אינה מכחישה כי המשפט עניינו בקביעת כללים²⁶ ובה במידה אינה טוענת כי הצדק, התוכן האתי – בהבדל מן האופן האסתטי – אינו יעד מרכזי של המשפט²⁷. אך היא מציעה להכיר בכך שהכללים גם הם מובעים במילים, להכיר באי-אפשרות מתיחתו של קו הפרדה ברור בין אופן לבין תוכן, ולטעון כי עצם הניתוח הנרטיבי של המשפט יוצר את תנאי האפשרות ליצירתו של שיח משפטי צודק יותר מן השיח הקיים²⁸. רשימה זו נכתבת על יסוד הארות אלו והיא מבקשת, בין היתר, לאשש אותן ולהצביע על ההשלכות שעשויות להיות להן על השיח המשפטי, על השיח התרבותי ועל מה שביניהם, בישראל.

חלקה השני של רשימה זו עוסק בהשוואה הרטורית בין פסק הדין בעניינו של אהוד אולמרט לבין תמצית הכרעת הדין במשפטו של אריה דרעי. בחלקה השלישי נבקש, על יסוד הניתוח המשווה, לאשש את הטענות שהועלו לעיל, לתקוף אותן במישור התאורטי ולדון במשמעויותיו של חוסר הנחת הנלווה לפער שהן חושפות בין מאווייה של רפובליקת התרבות לבין תפיסתה העצמית של אימפריית המשפט²⁹.

ב. קו המשווה: הרטוריקה של פסקי הדין

1. ואלה תולדות

"לפנינו סיפור אנושי טראגי על גיבור העולה בסולם החברתי ונופל מראשו. מבחינה זו מהדהדים ממנו הנושאים שהעסיקו במאה התשע-עשרה סופרים כדיקנס, בלזק, הוגו... הקורא לומד לא מעט על כמיהתם של הנאשמים ואריה דרעי בראשם להסתפח אל האתוס של הישראלי הקלאסי... מן הטקסט מצטיירים דרעי וחבריו כהיפוך הגמור של נושאי מהפכה חברתית ספרדית. כל שנותר מהם לאחר תיאורו החד של ד"ר צמח הוא דיוקן של צעירים אכולי-קנאה ורגשי נחיתות הרוצים להימנות עם 'המצליחנים'³⁰."

25 אריסטו מגדיר את הרטוריקה כאמצעי שכנוע לגיטימי למציאת האמת, ראו: Aristotle *Rhetoric* & *Poetics* (New-York, 1954). אפלטון, מאידך, רואה בה אמצעי להסתרתה של האמת, ראו כתבי אפלטון 1 (תשל"ה) 305, 327, 360, הדברים נאמרים מפי סוקרטס בדיאלוג "גורגיאס".

26 H.L.A. Hart *The Concept of Law* (Oxford, 2nd ed., 1994).

27 P. Carrington "Of Law and The River" 34 *J. Leg. Ed.* (1984) 222

28 Derrida, *supra* note 16, at p. 935; D. Cornell "From the Lighthouse: The Promise of Redemption and The Possibility of Legal Interpretation" 11 *Cardozo L. Rev.* (1990) 1687; R. Weisberg *Poethics* (New-York, 1992); A. Thurschwell "Reading the Law" *The Rhetoric of Law* (Michigan, A. Sarat & T.R Kearns eds., 1994) 275

29 "אימפריית המשפט" כשם ספרו הידוע של פרופ' רונלד דבורקין, ראו: R.M. Dworkin *Law's Empire* (Cambridge, 1986).

30 מלצר, לעיל הערה 3.

איך זה שכוּכב אחד מעז... למען השם?

אריה דרעי ואהוד אולמרט מצאו עצמם נאשמים במשפט פלילי שעיקרו עברות שוחד בשלב מתקדם בקריירה הפוליטית שלהם. הדיון בעברות השוחד הוא, לפיכך, עיקרו המשפטי של פסקי הדין בעניינם. מסקנתו המשפטית של הדיון מביאה לטיהורו של אולמרט מעברות השוחד ולהכתמתו של דרעי. בפרק זה נבקש להראות כי הרטוריקה של פסקי הדין בונה את תנאי האפשרות לקיומה של עברת השוחד על ידי מי שהגיעו לעמדות מפתח פוליטיות, כממצא מפתיע בסיפור תולדות ההצלחה ה"טבעית", המוכרת, של "פרנס הציבור", אולמרט, וכתוצאה "טבעית" של סיפור תולדות ההצלחה הבלתי שגרתית של "עובד הציבור", דרעי. אולמרט, הוא, "החל את פעילותו הפוליטית במסגרת גח"ל בהיותו סטודנט כבן 20. כישוריו הוליוודיים בנתיב מהיר אל הכנסת ואל מעמד בכיר למדי בתוך מסגרת גח"ל"³¹. דרעי, לעומתו, אינו פוסע בשביליה המוכרים של ההצלחה הישראלית, ואשר על כן, אין תמה כי "בהגיע נאשם מספר 1 לתפקידים ממלכתיים, נפקחו עיניו... נוכח האפשרות של השגת טובות הנאה"³². ואם נפקחו, משמע הייתה אפשרות זו נסתרת מהן קודם לכן, עצומות היו עינו כעניי הגולם, ואכן, השופט צמח מוסיף ומבאר לנו כי דרעי אינו אלא "הגולם [ש]קם על יוצרו"³³.

בפרק 2. להלן, נצביע על האופן בו משרטטים השופטים את דיוקנו האישי של הנאשם; בפרק 3. נתמקד במקצת מטכניקות הסיפור בהן משתמשים השופטים בבניית הנרטיב המשפטי, ובפרק 4. נעמוד על היחס המובנה – מכוח הדיוקן האישי ומכוח סיפורי העלילה השונים – בין הנאשם דרעי מזה והנאשם אולמרט מזה, לבין מערכת המשפט.

2. דיוקן הפוליטיקאי כאיש צעיר

"ההתחלה וההמשך מזכירים רומנים פסיכולוגיים במיטבם... הגיבורים, הבאים מדלת העם, נחושים לעלות מעלה-מעלה ולמחות את סממני עברם... ועם תום הקריאה לא נותר מקום לספק. חייו של אריה דרעי לא היו רק חיי שוחד ושחיתות, אלא גם חיים של מנהיג ספרדי המבקש להיבנות מאינספור אשכנזים ('אנשי שלומו עושי דברו... נושאי כליו')"³⁴.

31 עניין אולמרט, לעיל הערה 2, בע' 91.

32 עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה ב לפסק דינו של השופט צמח.

33 שם, פסקה יד.

34 מלצר, לעיל הערה 3.

2.1. What's in a name?³⁵

לכל איש יש שם³⁶. ברגיל, שם שנתנו לו אביו ואמו; לעתים, שם שנתן האדם לעצמו³⁷, ושמו של אדם הוא ממילא מסמן זהות ושייכות מובהקת הן בעיני נושאו והן בעיני הזולת. השם שנשא האדם בחייו הוא שיהא כתוב על מצבתו, מבחינת המכנה המשותף של ייחודו יחסית לשוני שבכיתוביות הנוספות על המצבה; השם שנשא האדם בחייו משמש להנחתו הייחודית בזיכרון שעה ששמו נקרא בין מיליוני שמות אחרים בטקסי זיכרון קולקטיביים-לאומיים כטקסים המתקיימים ב"יד ושם". השם הוא הגואל אדם מאלמוניותו ומידעו בתודעה. לשמו של אדם עשויים, כמובן, להתווסף תארים, ואלה ברגיל מסמנים מאפייני זהויו נוספים: כך "ריצ'רד לב-הארי" במיתוס הצלבנות הבריטי, כך "מנשה התימני", חבר "חסמב"ה", במיתוס ההגנה של ישראל המנדטורית, וכך גם "הנאשם" במשפט פלילי.

אכן, כך אנו מתוודעים הן לאולמרט והן לדרעי בפסקאות הפותחות את פסקי הדין בעניינם: "הנאשם שמשפטו מתברר לפני, משמש כבר שנים רבות כפרנס על הציבור"³⁸, "כותב השופט מודריק בפרק "אקדמת מילין" הפותח את פסק הדין. בפסקה הפותחת את פרק המבוא: עיקרי האישום, מוסף השופט ומבהיר כי "הנאשם" הוא "להלן: 'אולמרט' או 'הנאשם'". מרגע זה ואילך, לאורך כל עשרות עמודיו של פסק הדין, יכנה השופט את הנאשם בשמו, "אולמרט". גם השופט צמח מציין בפסקה א' העוסקת בכתב האישום כי בקבלת שוחד מואשם "נאשם 1 – אריה דרעי"³⁹, אלא שמרגע זה ואילך כמעט לא יכנה בשמו, וירבה לזהותו כ"נאשם 1"⁴⁰.

אולמרט הוא "נאשם, בשר ודם, [אשר] צלמו ודמותו הם חלק מן העניין הנדון, אם לא מלואו"⁴¹, ואם עסקינן בצלמו ובדמותו ממילא יש חשיבות לשמו, אותו שם המשיך אותו ומקנה לו זהות נוספת, שונה והפוכה, לזיהויו כנאשם במשפט פלילי. לא כן, מסתמא, "נאשם 1", ש"צלמו ודמותו" ייבנו כך שיווצר זיהויו מלא בינו לבין פליליותו; לבין אשמתו. הבחירה להתייחס אל דרעי שלא בשמו אלא בכינויו "הנאשם", מיעדת לדחוק מן התודעה את קיומו כמנהיג מוכר ולגיטימי – אם גם מנהיג שאפשר סרררר וביצע מעשה לא לגיטימי – ולהציב במקומה זהות אלמונית, זרה ו"מזרה" של "נאשם". ההפניות – החריגות – ל"נאשם 1" בשם שנתנו לו אביו

35 W. Shakespeare *Romeo and Juliet* II, ii, 43

36 ראו שירה הידוע של זלדה "לכל איש יש שם" שירי זלדה (תשמ"ה) 116.

37 לעניין הקשר שבין שם לזהות במשפט ראו למשל: A. Gross "Rights and Normalization: A Critical Study of European Human Rights Case Law on the Change and of Names" 9 *Harv. Human Rights J.* (1996) 269

38 (תשנ"ז) 327.

39 עניין אולמרט, לעיל הערה 2, בע' 5.

40 עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה א לפסק דינו של השופט צמח.

41 יש לציין בהקשר זה, כי בדיון בבית המשפט העליון, ע"פ דרעי, לעיל הערה 22, בית המשפט מתייחס לדרעי בשמו ולא בכינויו "הנאשם".

42 עניין אולמרט, לעיל הערה 2, בע' 5.

איך זה שכוכב אחד מעז... למען השם?

ואמו⁴², תיעשנה ברגיל שעה שסיפורו ייקשר בסיפורה של רעייתו, יפה, קישור אשר, כפי שנראה מיד⁴³, אינו מיועד להוסיף דבר על זהותו החוץ-פלילית של "נאשם 1" אלא, להפך, לקבעה כפלילית גם במסגרת חיי הזוגיות.

2.2. תמונות מחיי הנישואין

"יפה ואריה מצאו חן זה בעיני זה, והחליטו להינשא"⁴⁴, מספר לנו השופט צמח. וכיצד יודע בית המשפט כי נשאו חן זה בעיני זו? ועל שום מה מסופר לנו כי נישאו לאחר שנישא חנם זה בעיני זו? אפשר על שום הזרות שבין נישואין לאחר היכרות ממושכת, התאהבות ובניית רגשות אמיצים אחרים – כמקובל בעולמנו הנאור – לבין נישואין בין אנשים שרק "מצאו חן" זה בעיני זו; ואפשר גם על שום שאין תמה כי "מצאו חן זה בעיני זו" שהרי מצא מין את מינו: כבר בשחר חייהם המשותפים כווג, "מצליחים אריה ויפה דרעי לשכנע את בני הזוג ודרבר לסייע להם בקניית דירה"⁴⁵. כלומר, לא ייתכן כי בני הזוג ודרבר חפצו לסייע לבתם המאומצת ולחנתה בקניית דירה, וסיוע זה אינו אלא פועל יוצא של מזימת שכנוע שרקחו השניים כאחד, שכך הם מקימים את ביתם על מסד של מועל לב. ואם לא די לחכימא, מוסיף השופט ומפרט כי "כחלק מהמאמצים לדבר על לב בני הזוג ודרבר להושיט סיוע לזוג הצעיר, לוקח נאשם 1 משכנתא בסך שנים-עשר אלף דולר. הדבר נחוץ, כך אומר הרב פישל לנאשם 1, כדי שנאשם 1 לא יראה 'פרויט' בעיני איסר ודרבר. כאמור, היה איסר איש עמל שהתקיים מעבודה פיזית קשה"⁴⁶.

אכן, אפשרות זו מקבלת משנה תוקף לאור הפרטים השונים המזהים בין אריה דרעי לבין ה"עזר כנגדו" שהשופט צמח רוקם לתוך יריעת חייו השפלה של "נאשם 1", פרטים שברגיל אין מקומם בהכרעות דין ושאינם מופיעים, למשל, בהכרעת הדין בעניין אולמרט. אמת, יפה דרעי "הוכנסה" אל ההליך השיפוטי דרך טיעוניו של בעלה בדבר מקורותיו הכספיים, קרי: סיוע כספי מצד בני הזוג ודרבר. אך תפקידה בהכרעת הדין אינו מתמצה בהזמת הטיעון גרידא: יפה אינה רק הרעיה שלהוריה המאמצים אין

42 בהקשר זה מעניינת ההשוואה בין הבניית הזהות הפלילית בסיפורו של השופט צמח לבין הבניית הזהות המיתית על פי ה"אגדה לבית דרעי", כפי שהיא מסופרת על ידי יואל ניר: "אריה מכלוף דרעי נולד בסערה... על פי המסורת המשפחתית, שלושה חודשים לפני הלידה קיבלה אמו הבטחה שמיימת שהיא נושאת ברחמה בן זכר, גדול, ובעיקר מיוחד... צוותת המחאה הראשונית, הקדמונית שלו, נבלעה בגל נוסף של ברכים ורעמים – ואחריו דממה פתאומית. הסערה פסקה באחת. הלילה, הכוכבים נראו בהירים, טהורים, כמו השקט" ראו ניר, לעיל הערה 12, בע' 29-30. כך נוצרים להם שני סיפורים צהובים זה לזה: הסיפור המשפטי על הפושע מול הסיפור ה"עממי" על הצדיק, וממילא ייהפס הסיפור הרשמי הפונה ל"קהילה מדומיינת" כמי שמנותק מרחשי לבו של "העם".

43 ראו להלן, בפרק 2.2.

44 עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה ג לפסק דינו של השופט צמח.

45 שם, שם.

46 שם, שם.

את האמצעים הממוניים להם טען דרעי; יפה אינה רק הרעיה שהוריה המאמצים לא העניקו לדרעי את הממון שהוא טען שהעניקו לו. יפה ואריה היו לבשר אחד, והמספר עושה שימוש בזיווג עצמו – ולא רק בטענות הנאשם הקשורות אל הזיווג – כדי להאיר את דמותו של נאשם 1 – ולא רק את מעשיו – באור פלילי.

ואשר על כן, לא לחינם הלך ורזיר אצל עורב, שהרי כך אנו למדים כי לאחר שמצאו חן זה בעיני זו, ולאחר שהצליחו לרכוש דירה במועל לב – אם כי בשלב זה בסיפור עדיין לא במועל יד – נמסר לנו כי לא רק "נאשם 1" אלא גם יפה, נהנים ממנעמי השלטון ובמיוחד מ"נסיעות חופש לחוץ לארץ, בעיקר ללונדון [כין] בתקופה זו נוסעים אריה ויפה מספר פעמים לניו-יורק [וכין] אגב הביקורים [אצל בני הזוג ורדבר – אזי היא מקבלת מהם 'דמי כיס'] עורכת היא קניות בניו-יורק"⁴⁷. ומדוע זה טורח השופט ליידע אותנו בדבר קנייתיה של הגברת דרעי, שהרי ככלות הכול אין המדובר בכתבת רכילות בעיתון אלא בהכרעת דינו של "נאשם 1"? – מסתמא משום שפרטים אלה הם חלק מן הטקטיקה הסיפורית שהוא נוקט, שעה שהוא מוליך את הקורא בנפתולי חייו של "נאשם 1", ומובילו שלב אחר שלב, אל שיאיו הדרמטיים. עתה, משאנו יודעים כי יפה ואריה נשאו חן זה בעיני זו ולא בכדי, כי שניהם כאחד נהנים ממנעמי השלטון; שניהם כאחד הם "פרזיטים" החיים על חשבון הזולת העמל, מוליכים אותו שולל, מוציאים ממנו שלל, ויוצאים למסעות עינוגים וקניות בחו"ל בתואנת שווא של ביקור חולים – נלמד גם שקניות אלה לא היו, כמקובל אצל עובדי ציבור, מתנות לעניי ישראל: הן הקניות והן הדירה ישחקו תפקיד בהמשך הכרעת הדין, וישמשו בה בערבוביה. כך, "הדירה תרוהט ריהוט מלא, תמוזג, תצויד בג'קווי, בכלי חשמל מגוונים, בכלים סניטריים, במערכת שואב אבק מרכזית מבונה כדירה על מפלסיה... אותם קנתה יפה בניו-יורק בחודש מרץ 1989, בנסיעה שנקשרה לאשפוז איסר ורדבר בבית החולים"⁴⁸.

הילכו שניים יחדיו בלתי אם נועדו? הזיהוי שיוצר הסיפור המשפטי בין הבעל לבין רעייתו, זיהוי המתקיים גם במקומות אחרים בפסק הדין (למשל, כאשר השופט דוחה את טענתו של נאשם 1 בדבר אי-מעורבותו בהליכים בתקופת כתב האישום מפאת חוסר זמן⁴⁹, יוסיף ויאמר: "ולא רק נאשם 1 'עסוק' אלא גם אשתו יפה דרעי... שמרה, לדבריה, מרחק מהראיות... אף שהיא 'הבת המאומצת'⁵⁰. רוצה לומר, אם לבעלה השר היה – והיה צריך להיות – די זמן לטפל בענייני משפטו, קל וחומר שאשתו הייתה משופעת בזמן – נועד לומר לקורא כי מקשה אחת הם, וממעללי האחד ניתן ללמוד על השני: כל מעשיה, כל ישותה, כפי שהם מתוארים על ידי בית המשפט, אינם אלא הקו המדגיש את מעשיו, אישיותו וזהותו של "נאשם 1", ומאירו באור נכלולי.

47 שם, שם.

48 שם, שם.

49 שם, פסקה כב: "נאשם 1 – אין לו זמן". ועוד לעניין זה ראו להלן, בפרק ב.2.

50 שם, שם.

איך זה שוכב אחד מעז... למען השם?

2.3. הוא הלך בשדות והוא חרש בשדות זרים

אהוד אולמרט נולד אל תוך הפוליטיקה המפלגתית, צמח במסגרתה באופן טבעי, ובזכות כישוריו הגיע לצמרת ההנהגה המדינית, והריהו "פרנס על הציבור... שמו נודע בכל רחבי המדינה ובתפוצות העם היהודי"⁵¹, והוא "איש סוד, סייע ויעץ לראשי ממשלה"⁵².

"אולמרט", מספר השופט מודריק, "החל את פעילותו הפוליטית במסגרת גח"ל בהיותו סטודנט כבן 20. כישוריו הולכו אותו בנתיב מהיר ואל מעמד בכיר למדי בתוך מסגרת גח"ל... אגב כך השלים את חוק לימודי והוכשר כעו"ד"⁵³. כישוריו של אולמרט, אם כן, הם המפתח להבנת הקריירה הפוליטית שלו: כישורים אלה מאפשרים לו להשלים את חוק לימודיו, לעבור את תקופת ההתמחות ולהיות מוסמך כעורך דין תוך כדי עיסוקו בפוליטיקה, עובדה זו, לא רק שאינה רלוונטית לכתב האישום, אלא שניתן על נקל לדמיין, כיצד בנרטיב אחר, דווקא הכשרתו כעורך דין הייתה יכולה לעמוד לו לרועץ בהקשר כתב האישום. כישוריו של אולמרט הם הנותנים כי "בשיחות שאולמרט קיים עם ראש הממשלה ועם ראש המטה, נקבע שהוא ימשיך לעסוק בגיוס תרומות בחו"ל, שהוא ינצל את כישוריו כדי לפעול ככול יכולתו במערכת ההסברה ובד בבד ישמש כגזבר"⁵⁴. כך, מצטיירת דמותו של איש ברוך כישרונות ורב-פעלים המסוגל, בה בעת, הן לפלס את דרכו בשדה הפוליטי והן להשלים את חוק לימודיו והכשרתו כעורך דין; הן לעסוק בגיוס תרומות ובה בעת לשמש כגזבר ולתרום למערכת ההסברה. ולא תרומה בעלמא, שהרי "כחבר בכיר באגף ההסברה. הוא נחשב לאחד המרצים המבוקשים ביותר, מטעם הליכוד"⁵⁵.

לא זו אף זו: אנו למדים כי אולמרט נושא בכל התפקידים הללו מתוך תחושת שליחות; נענה הוא לצו התנועה ולצו השעה. הסיפור הנטווה אינו סיפור תמים וחד-ממדי, והשופט אינו מתעלם מקיומם של שיקולי יוקרה שבוודאי אינם נעדרים ברגיל בהליכי צמיחתו של מנהיג: "אולמרט התרכז בענייני תרומות מחו"ל... על כן ראה אולמרט לעסוק בכך, הן מצד היוקרה שברבר"⁵⁶, אלא שלא היוקרה ולא הנסיעות לחו"ל, הן העיקר. הן פועל נלווה, טבעי, של חיים שעיקרם הוא תרומה ציבורית חשובה, שמבצעה נושא בה במסירות וחרף מחיר אישי: כך אנו למדים כי "שמיר ואונס פנו לאולמרט והטילו עליו להיות גייס הכספים של הליכוד בחו"ל". הוא נעתר לכך בלי חמדה. אך משקיבל את הדבר על עצמו, החל לפעול במלוא מרצו. מסתבר כי בתקופה של כארבעה חודשים המוגדרת כ'מערכת הבחירות', הוא שהה 40 ימים

51 עניין אולמרט, לעיל הערה 2, בע' 5.

52 שם, בע' 91.

53 שם, שם.

54 שם, בע' 116.

55 שם, בע' 94.

56 שם, בע' 39.

בחרו"ל"⁵⁷. ואכן, את התפקיד הוא ממלא, מטבע הדברים, על הצד הטוב ביותר: "הסתבר כי כוחו גדול במיוחד בתחום ההסברה הפרונטלית בישראל ובתפוצות... כגייס כספים מעולה... אולמרט נשלח, אם כן, לעתים קרובות במשימות הסברה וגיוס כספים עבור הליכוד"⁵⁸. כך, "ויקרה" וכך נסיעות תכופות לחו"ל אינן מובנות באור שליילי; לא נלווה להן הטעם החמוץ של ניצול הציבור במסווה של שליחות כי אם להפך: השליח פועל "בלי חמדה"; אין בכך משום הנאה אישית שהרי הוא "נענה" לתפקידים המוטלים עליו חדשות לבקרים בזכות כישוריו המעולים. כך גם אנו למדים כי כאשר מוטל עליו לשמש כגזבר, אין הוא שש אלי התפקיד, ובוודאי אינו רואה בו קרדום לחפור בו, נהפוך הוא: "אולמרט העלה, לדבריו, השגות נגד המינוי הזה. הוא חשש שהדבר יפגע בפעילות האינטנסיבית שקיים לגיוס כספים בחו"ל... השגותיו נדחו"⁵⁹.

"פרנס הציבור" הוא המנהיג, הוא הזן את הציבור ומכלכלו; הוא המייצגו בפני הרשויות והדואג לצרכיו החומריים; הוא ראש עדתו ונכבדו⁶⁰; אין הוא "עובד הציבור" בעלמא. ואכן, אם אולמרט מוצג בפנינו כמי שהתקדם בזכות כישוריו – "נאשם 1" יוצג על ידי השופט צמח כמי שהתקדם בזכות קשריו; אם הראשון "נענה" לקשת התפקידים המוטלים עליו "בלי חמדה"; השני מבקשם לעצמו מתוך חמדנות, כאשר המניע המרכזי לפעילותו הוא טובות ההנאה האישיות הצומחות לו מכך; אם אולמרט מזין את הציבור אותו הוא משרת, "נאשם 1" ניזון ממנו, "יונק" ממנו את לשד עצמותיו⁶¹, כמדהו כתינוק שאינו יכול לייצר דבר, כל קיומו תלוי באם המניקה, כל פועלו מתמצה בפעולת היניקה.

ואכן, שעה שהחבל הנרטיבי נכרך סביב צווארו של דרעי, אנו למדים כי הוא הגיע אל הפוליטיקה דרך קשרים ולא בזכות כישורים או ערכים כלשהם: קשריו עם הרב עובדיה יוסף הם הטעם להתקדמותו וזו נחוצה על מנת לממש את תיאבוננו ההולך וגובר לטובות ההנאה שבצדה: "בינתיים מצא נאשם 1 בכהונות ממלכתיות כי טוב, והוא חפץ לעלות בסולם זה. הוא מבקש לעצמו את משרת המנהל הכללי של משרד הפנים. שר הפנים, הרב פרץ, צופה בדאגה בכוחו הגובר של [ה]נאשם... [ר]מנסה הוא לדחות את רוע הגזירה... השר איננו יכול לומר בריש גלי שהוא אינו מעונין בנאשם 1

57 שם, בע' 92.

58 שם, שם.

59 שם, שם.

60 "פרנס", על פי מילון אבן-שושן, הוא "זן, מכלכל, נותן צרכי מחיה: 'יעמיד פרנס' (כתבות ז א). מנהיג, ראש עדה: 'כל מי שמתמנה פרנס על הציבור אפילו קל שבקלים שקול הוא כאביר שבאבירים' (תוספתא ראש השנה כ ג). 'כל פרנס שמנהיג הצבור בנחת זוכה ומנהגם לעולם הבא' (סנהדרין צב). ראש הקהל, מי שנבחר לעמוד בראש יהודי הקהילה כדי לייצג אותה כלפי השלטונות ולעסוק בצרכיהם החומריים של הציבור. הפרנס היה על פי רוב אחד מנכבדי הקהילה ומעשיריה". א' אבן-שושן המלון החדש (תש"ן) 2160.

61 "נאשם 1 מוסיף לינוק מהישיבה", עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה ג לפסק דינו של השופט צמח.

איך זה שוכב אחד מעז... למען השם?

כמנהל כללי במשרדו, כיוון שידוע הוא שנאשם 1 הוא מקורבו של הרב עובדיה יוסף⁶². הרב פרץ לא מצליח להסיר את "רוע הגזירה", אלא רק לדחותה במספר חודשים, במהלכם דרעי "מתגייס לצה"ל לארבעה חודשי שירות כדי שיהיה כשיר להתמנות למשרה של עובד מדינה. בתקופת שירותו בצה"ל, ממשיך נאשם 1 למלא את תפקידו כמזכ"ל ש"ס... אחר תום שירותו הצבאי, הוא מתמנה למנהל כללי של משרד הפנים"⁶³. דרעי, כאולמרט, מצליח לפעול במספר מישורים בו זמנית: אולמרט שילב קריירה פוליטית במהלך השלמת לימודים אקדמיים והכשרתו כעורך דין; דרעי, בוגר ישיבה, מסיים את שירותו הצבאי שעה שהוא מכהן כמזכ"ל ש"ס, אלא שבעוד שהסיפור על אולמרט מבנה אצלנו תחושה שמדובר באדם העושה דרכו בשביליה המוכרים של ההצלחה הפוליטית בכישרון וביעילות; הסיפור על דרעי בא לומר כי האופן בו הוא מפלס דרכו לצמרות לא לו, הוא מושחת מיסודו: כשם שלקח משכנתא רק על מנת להניח את דעתו של איסר ורדרבר כי אינו "פרזיט", כך ישרת בצה"ל שלא לשמו אלא רק על מנת לקבל תעודת הכשר כעובד מדינה, וכך יטפס בסולם הפוליטי רק משום ש"בהגיע נאשם 1 לתפקידים ממלכתיים, נפקחו עיניו"⁶⁴, לטובות ההנאה הכרוכות בהן. אכן, "פעילות ציבורית למען הכלל" אינה אלא "אצטלה", בה הוא מתהדר ובה ישתמש כ"אליבי"⁶⁵. "נאשם 1" הוא ביסודו "פרזיט", וקריירה פוליטית, המתחילה באופן זה, ודאי היא שתפתח באופן נפתל וטבעה הוא שתגיע לפסגות שחיתות: כל אזכור של חו"ל בפסק הדין מתקשר עם נהנתנות מושחתת⁶⁶; שעה שנאשם 1 מוצא פתרון לבעיות שולחיו, הפתרון נובע מכך ש"נאשם 1 מנצל את קשריו במשרדי הממשלה הנוגעים בדבר"⁶⁷; וקשרים אלה ואחרים מנכיחים ומחזקים הקשר הפלילי בינו לבין יתר הנאשמים, בחינת "זה, נאשם 1 – נהנה, וזה, הנאשמים – לא חסר"⁶⁸. קשר זה מתפתח בהדרגה, למן הנקודה שבה "נאשם 1 מוסיף לינוק מן הישיבה"⁶⁹, ובאופן המגביר את תלותם של יתר הנאשמים בנאשם 1, וגורם להם "לפי צרכיו ולפי דרישותיו... [לתת] לנאשם 1 כספים"⁷⁰, "לא בבת אחת – אלא בשיעורין"⁷¹, "לפי רום מעלתו של נאשם 1 ולפי חפצו הגובר"⁷². הוא מצדו, "משיג לנאשמים טובות הנאה, אך הוא עושה כן במשקל ובמשורה. אין הוא ממלא בבת אחת

שם, שם.	62
שם, שם.	63
שם, פסקה ב.	64
שם, פסקה ג.	65
שם, שם.	66
שם, שם.	67
שם, פסקה ב.	68
שם, פסקה ג.	69
שם, שם.	70
שם, פסקה ט.	71
שם, פסקה ג.	72

את כל... מחסורם. הנאשמים נשאים תלויים בו וניזונים מידיו. הוא תקוותם"⁷³. לא למותר לציין כי שיטתיות איטית זו, המאפיינת "מחזור טבעי" של תלות ומחסור המונע על ידי נעלמה אך זו המושכת בחוטים ויודעת כול, תאפיין גם את דרך ה"חתחתים"⁷⁴ בה יהלך עם חוקריו⁷⁵.

אין בתמצית פסק דינו של השופט צמח ולו אזכור אחד של צעד, שלב, פעולה או קו אופי, של דרעי הזוכה להערכה חיובית: ש"ס היא "תנועה", לא, חלילה, "תנועה חברתית"; דרעי אינו ממיסדיה, הוא "מפעיליה הבולטים"; ולחלופין "כוח פוליטי עולה"⁷⁶, וממילא אין הוא מי "ששמו הולך לפניו"; לא כל שכן "איש סוד, סייע ויעץ לראש הממשלה"⁷⁷. אכן, עמדה כזו אינה טבעית ל"נאשם 1", והשופט צמח, כל אימת שהוא מייחס לו מעמד מרכזי, עושה כן באירוניה מובהקת ומתוך קישור שלילי: "לפי רום מעלתו של נאשם 1"; "כיאה למעמדו הרם החדש"; משמתמנה דרעי לתפקיד עוזר שר הפנים, הוא עולה "לגדולה"⁷⁸, או אף "הגולם קם על יוצרו"⁷⁹. גולם, זחל רעב, ולא פרפר בעל מעוף ומוטת כנפיים החג בשמי ההנהגה הפוליטית. אירוניה זו, מטרתה לאשש את הדחייה המוחלטת של סיפורו של דרעי, שכן הדחייה אינה רק של גרסתו של נאשם 1 לאירועים נשוא כתב האישום; הסיפור הנדחה הוא כל מי שהוא אריה דרעי; כל שהוא מייצג; כל שבשמו ולמענו הוא טוען לפעול. הגבהה אירונית זו, לעתים הופכת ללעג גלוי, להנמכה בוטה, וזו מוצאת את ביטוייה במיוחד שעה שהשופט מצטט את דברי הנאשם ועושי דברו באופן המצביע על השימוש הקלוקל שהם עושים בלשון העברית.

2.4. חורצים לשון

פסק דינו של השופט צמח כתוב בעברית כשרה למהדרין, המשופעת במובאות מן המקורות היהודיים. כתיבה צחה זו, על מובאותיה התרבותיות, עומדת בניגוד חריף לציטטות אשר השופט בוחר להביא בשם אומרן. הללו, נטות להיות משני סוגים עיקריים, ואליהם נוסף סוג מיוחד אחר, שנכנה אותו "הציטטה ההיפוטטית".

ציטטות מסוג אחד הן אלה בהן הנאשמים או עדים הקשורים אליהם מדברים בעברית קלוקלת; עברית של בורים ועמי ארצות במקרה הטוב, ושל אלה שעל בורותם נוספה הוולגריזות, גסות הרוח, במקרה הטוב פחות. בכל המקרים הללו, מציין השופט

73 שם, שם.

74 ראו, למשל, שם, כותרת פסקה ה: "חתחתים"; ביטוי זה חוזר ומופיע אף בפסקה כו.

75 ראו, למשל, שם, פסקה כא; לדיון בנושא היחס בין דרעי לבין החוקרים בפרט והתביעה בכלל, ראו, להלן, פרק בא.

76 שם, פסקה ג.

77 עניין אולמרט, לעיל הערה 2, בע' 95.

78 עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה ג לפסק דינו של השופט צמח.

79 שם, פסקה יד.

איך זה שכוכב אחד מעוז... למען השם?

המצטט כי הליקוי הלשוני הוא במקור, לבל נחשוב חלילה כי טעות סופר נפלה בפסק הדין.

כך, למשל, מצוטט נאשם 3 "מה זאת אומרת יהודי חרדי אומר אני יילך נכך במקור] לעיריה... אתה יודע מה זה איום בהלשנה, אצל יהודים חרדים? אני לא מבין, אני לא מבין. איפה אנחנו נמצאים, אני יילך [כך במקור] לגוי?"⁸⁰. כך גם, העד רייצר, המנסה להסביר את "אימת המוייסר"⁸¹: "אני חושב זה נגד האתיקה, שאני יבוא [כך במקור] להעיד"⁸². ועוד בהקשר זה, העד שמולביץ מעיד על הפרשנות של דין "מוייסר" כפי ששמעה מנאשם 3: "הוא [נאשם 3] אמר לי שמותר לקחת מהמדינה... אין שום חובה להגיד אמת לרשויות כי ההסבר היה משהו כזה כמו שהציבור לא מקבלים מספיק תקציבים וממילא יש היתר לקחת גם בצורה כזאתי [כך במקור]"⁸³.

סוגיות "דין מוסר" ו"דין רודף" – סוגיות שהחברה הישראלית בכללותה התוודעה להן שנים ספורות קודם לעניין דרעי, בהקשר רצח ראש הממשלה יצחק רבין ומשפטו של יגאל עמיר – הן הנושא שבהקשרו מושמעים הציטוטים הללו. הסוגיות בעייתיות וסבוכות בדיוק משום שהן מעמתות את ההלכה עם חוק המדינה במישרין; הן דורשות הכרעה לגבי נורמת היסוד, והכרעה זו עשויה בהחלט להעמיד בפני האדם המאמין דילמה אמיתית – דילמה שהיא חלק מן – ולא מעבר לגדר – ההווה הישראלית ונגזרת מהגדרתה של המדינה כ"יהודית ודמוקרטית"⁸⁴. דילמה זו אינה זוכה לכל דיון או אף להכרה בפסק הדין. נהפוך הוא, דומה כי האירוניה שהשופט משתמש בה בהקשר זה, למשל, "סטיגמה של 'מוייסר', כך שמענו – אין חמורה ממנה"⁸⁵, נועדה להכחיש שמדובר בנושא סבוך וכואב, והכחשה זו נעזרת בטקטיקה של הכפשה: השופט, דוחה בשאט נפש כל משמעות ערכית של דילמת "דין המוסר" לאדם המאמין; לדידו, אין המדובר אלא בתירוץ להדחה ולעדות שקר; הנתונים בה הם ממילא אויבי המדינה, החוק והאמת (ואין ספק כי השופט ער לאסוציאציות המהדהדות ממושגי "דין רודף" ו"דין מוסר" בזיכרון הקולקטיבי הישראלי מאז רצה רבין). תהליך הדחתה הדילמה, מלווה בדה-לגיטימציה של עצם העמדה, נסמך על

80 השופט צמח מצטט את נאשם 3, הרב וינברג, כשיחה טלפונית עם תתנו, שבה הוא טוען כי "מוייסר, אף בעניינים של מה בכך, עונשו כבד: 'דמו מותר'", שם, פסקה י. התפוח, במיוחד אם הוא רקוב, לא נופל רחוק מן העץ, וגם בנו של נאשם 3, ואחיו של נאשם 2, שמואל וינברג, מצוטט שעה שהוא מתרברב על האופן שבו הצליח לסכל את חקירת אסתר ודרובר על ידי המשטרה, כהאי לישנא: "אמרת לך [לחת ניצב גורני, קצין במשטרת ישראל שנתבקש לפגוש את אסתר] שישק בתחת, תחפש את החברים שלך, תחזור בחזרה מאיפה שבאת", שם, פסקה יא.

81 שם, כותרתה של פסקה יח.

82 שם, פסקה יז.

83 שם, פסקה יח.

84 הצנת החרדים כאויבי המדינה שזו הגדרתה, כ"אחרים", בהקשר זה היא לפיכך פשטנית ביותר. האמור נכון גם לגבי קבוצות אחרות הקרועות בקו התפר שבין יהדותה של המדינה – על היבטיה הדתיים והלאומיים – לבין היותה מדינה דמוקרטית. אלה כאלה הם חלק מן המדינה.

85 שם, שם.

טקטיקה רטורית של "הנמכה": האנשים הללו ראויים לברז; הם בורים ועילגים; חסרי תרבות ובוודאי אינם יכולים להיחשב כמייצגיה של תרבות יהודית – והרי השופט צמח, שופט דתי, מזרחי ואף דוקטור – הוא ההוכחה החיה למי יכול להיחשב כמייצגה האמיתי של תרבות זו, כמוסמך לפרש "דין ורדף" ו"דין מוסר" באופן שאינו מעלה אף סתירה לכאורה בין דין תורה לדין המדינה, סמכות שאף אינה נדרשת להודאה בקיומה של דילמה.⁸⁶

על מנת להסיר כל ספק באשר למי הוא איש התרבות ומי הוא המתחזה; מי הוא איש האמת ומי כל הווייתו שקר, ואין בו לא תורה ולא דרך ארץ, מצטט השופט צמח – תוך שהוא דוחה בשאט נפש, את האופן בו הציג נאשם 1 את התזה המרכזית של הגנתו, על פיה אם יש גרעין של אמת בסיפורו על הכספים שקיבל ממשפחת ורדרבר, כל הסיפור אמת: "אי אפשר לעשות פלגינה דיבור" – והשופט מוסיף בסוגריים מרובעים: "[צ"ל פלגין דיבורא] – "ולחתוך ולהגיד בזה אנחנו מאמינים לו... אבל בדברים אחרים אנחנו לא מאמינים"⁸⁷. וכך יצאנו נשכרים: גם בארמית נכשל דרעי.

ציטטות מסוג שני, המשובצות בפקס הדין, הן אלה השמות ללעג ולקלס את ניסיונותיהם של הנאשמים להשתמש בשפה הנוהגת בתרבות החילונית או להישען על דימויים הנוהגים בה. כך, "נאשם 2 חובב פרויקטים גדול הוא, ומהם הוא מקווה להתעשר, ולעשות 'מכה גדולה' כלשוננו... מתואר הוא כ'טיפוס שלא עושה חשבון לכסף, חי בפזיז רב'⁸⁸; כך, אותו נאשם מתפאר כי הוא מצליח להתחקות אחר פעולות המשטרה "דרך הקטרים שלנו עם כל מיני אנשים בשב"כ"⁸⁹, או מזוהר את המשטרה שמוטב לה להפסיק את החקירה, שלולא כן ישלמו חוקריה מחיר אישי שכן "ברגע שהשלטון יחליט שזה לא טוב לו כל אחד יהיה ש.ג. בבסיס ביחידה אחרת"⁹⁰. מה לו לאיש ישיבה לחבב "פרויקטים גדולים"? בפרויקטים, לא כל שכן אלה מהם מקווים להתעשר, עוסקים אנשי עסקים, אנשי טכנולוגיות מתקדמות, אנשי מנהל ויזמים; מה לו לאיש הישיבה ולהוויה הביטחונית של מדינת ישראל? והרי להוויה זו

86 יש להטעים בשולי הדברים בהקשר זה, כי הדוגמה של השופט צמח – ויש דוגמאות אחרות הן בישראל והן במדינות מרובות-תרבותיות אחרות – מעלה סימן שאלה רציני בצד הרעיון שהאופן הראוי להתמודד עם תרבויות מתנגשות במערכת משפט מדינתית הוא על ידי הכפפת הליכי מינוי שופטים לפוליטיקה של הזהויות (Identity Politics). הבעיה נובעת מכך שהזהויות בין זהות (אתנית; גזעית; מגדרית וכו') לפוליטיקה עשוי להיות תאוריה נורמטיבית אך לא בהכרח דסקריפטיבית. וראו, למשל, הדיון במינויו של קלרנס תומאס לבית המשפט העליון בארצות הברית: "The Supreme Court Appointment Process and the Politics of Race and Sex" *Race-ing Justice, Engendering Power: Essays of Anita Hill, Clarence Thomas, and the Social Construction of Reality* (New-York, 1992) 290

87 עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה כג לפסק דינו של השופט צמח.

88 שם, פסקה ג.

89 שם, פסקה טו.

90 שם, פסקה כ.

איך זה שוכב אחד מעו... למען השם?

איך הוא תורם דבר וחצי דבר, לא לתרונות הש"ג ולא לשב"כ; איך הוא מעז להסתפח אליהם ולו בהבל פה?

גם מקומו של נאשם 1 לא נפקד ממצעד ההסתפחות אל האתוס הישראלי: אם נאשם 2 דימה את עצמו כמי שיש לו מהלכים בעולם היזמות, הצבא והביטחון, נאשם 1, לאחר ששירת שירות שלא לשמו בצה"ל, משים עצמו כבן קיבוץ ממש, שהרי "בני הזוג ודרדבר... אימצו את רעייתו יפה אימוץ לא פורמלי 'כמקובל בקיבוצים', כהגדרתו [של דרעין]"⁹¹. גם הוא באצילים! ודוק: אדם כזה, שכל רצונו להידמות לשועי הארץ, שהקנאה בהם והרצון להסתפח אליהם, הם מניעיו האמיתיים, ממילא אינו יכול באמת להיות מנהיגה של מהפכה חברתית ספרדית.

וכיצד על מנהיג אמיתי, בן תרבות שתורתו אומנותו והאמת אינה משה מפיו המפיק מרגליות מעשה יום ביומו, לנהוג ולדבר? לד"ר צמח יש מרשם, "דרך המלך", כעולה מצייטטה מן הסוג השלישי, זן נדיר ומיוחד של "צייטטה היפוטטית". על נאשם 1 היה לפנות אל אסתר ודרדבר "פנייה נרגשת" ואומר לה כדברים האלה: 'הגב' ודרדבר, את ואיסר המנוח עשיתם מצווה גדולה, אימצתם את יפה, השאתם אותה, ומאז העתרתם עלינו מממונכם ביד רחבה. עתה התרגשה עלינו צרה גדולה בשל הכספים שהענקתם לנו. נפתחה חקירה משטרתית נגדי. המשך כהונתי ועתידי – בסכנה. כל העיניים נשואות אליך ולמוצא פיך. עתה היטיבי עמנו את חסדך האחרון מהראשון. הואיל להופיע לפני משטרת ישראל"⁹².

בניית היפותזות, כפי שנראה להלן, היא טכניקה מרכזית בה משתמש השופט צמח כמספר כול יודע – אך לא השופט מודריק, כמספר שיטתי הנסמך על ראיות – בבניית סיפורם של הנאשמים שלפניו.

3. נומוס⁹³: דיאלקטיקה של השראה (פואטית) והרשאה (אתית)

"ד"ר יעקב צמח מיטיב לצייר תמונות בסגנון גסיסתה של בובולינה ב'חיו ומעלליו של אלכסיס זורבס' של ניקוס קונצקיס... לכך נוספים יסורי הנפש של ניצולי-שואה חשוכי ילדים, שחיפשו להם אפיק רגשי ויהודי באימוצה של יתומה ובקיום מצוות הכנסת כלה"⁹⁴.

"הזכות בידי שופט לקבוע ממצאי אמון על פי 'התרשמות'... אולם קביעת ממצאי עובדה במשפט, זו מלאכת" אומר השופט מודריק בעניין אולמרט⁹⁵. מלאכה זו מתבצעת בשיטתיות סדורה המאפיינת את פסק הדין הן מבחינת מבנה סכמתי והן

91 שם, פסקה ז.

92 שם, פסקה יא.

93 R. Cover "Nomos and Narrative" *Narrative, Violence and the Law* (Michigan, M. Minow et al. eds., 1992)

94 מלצר, לעיל הערה 3.

95 עניין אולמרט, לעיל הערה 2, בע' 84-85.

מבחינת הנמקה פרטנית לגבי קבלתה או דחייתה של כל עדות. הסכמתיות המבנית מאפשרת לשופט לבור את התבן מן המרוץ ולסלק שאלות בלתי רלוונטיות; הבחינה הפרטנית של כל עדות מאפשרת לו לדחות רמיזות מצד התביעה ולהתייחס, אם בכלל, לספקות שהיא מעלה – אך שלא הוכחו – כבסיס להעלאת השערות חלופיות המיטיבות עם אולמרט. מנגד, מוסר השופט צמח כי "למנות את כל העדויות... בכל עניין ועניין – אי אפשר", ואשר על כן, "קיבלנו מה שקיבלנו ודחינו מה שדחינו"⁹⁶. גם בהנחה שהעובדות אכן מאששות את המסקנה המשפטית, פסק הדין אינו בנוי על הצגתן השיטתית, והן אינן במרכזו. נהפוך הוא, השיטתיות המובנית אינה עיקרו של פסק הדין ולב לבו הוא בנייה מעגלית של נרטיב דרמטי, המתקדם אל שיאו על פי ה"מקסימה" הידועה, כי אקדח שהיה מונח על השולחן במערכה הראשונה ייעשה בו שימוש במערכה השלישית⁹⁷, ותוך שהוא מסתייע, כמפורט בהמשך, בשתי טכניקות מרכזיות: האחת, השלמה ספקולטיבית של חסרים הנוגעים למניעים ולרגשות; השנייה, פיתוח היפותזות שעיקרן אישור יצרו הרע וטבעו הפלילי של נאשם 1.

3.1. "אני אהיה האיד שלך"⁹⁸: דרך הרהורי הלב – השלמת חסרים הנוגעים למניעים ולרגשות

הלך נפשן של הדמויות הוא המקנה לסיפור המעשה את שלמותו: סיפור העובדות יכול להיות שלם, ולהציג רצף השתלשלות אירועים כרונולוגי והגיוני, אף בלעדיו, אלא שאין דומה סיפור עובדות לסיפור-מעשה⁹⁹, שזה האחרון גורם לנו דווקא להאמין ביתר שאת באמינותו של הסיפור, בהיותו "מציאותי": אנו מזדהים עם דמויות מסוימות, עם סבלן או חששותיהן; אנו נרתעים מאחרות, מיהרתן, מאטימות לבן. כך, למשל, כולנו חוששים מפני אי מי, ארחי-פרחי זה מקרוב בא, המחפה על חוסר ניסיונו בקשרים עם הממונים עלינו, ואשר יאיים על מעמד שרכשנו לנו כדי עמל במקום עבודתנו, יאפיל עלינו וייתר אותנו. אשר על כן, כאשר השופט צמח מספר לנו כי הרב פרץ חשש למעמדו; כי הוא "צופה בדאגה בכוחו הגובר של נאשם 1 בש"ס וגם במשרד הפנים, הוא חש שנאשם 1 מצר את צעדיו, מאפיל עליו ודוחקו לפינה"¹⁰⁰, קל

96 עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה כז לפסק דינו של השופט צמח.

97 בחירה רטורית זו אינה מונעת מן השופט לטעון כנגד דרעי כי הוא "משחק" עם המשפט, בעוד "המשפט אינו משחק", שם, בפסקה כו; על ההאשמה המוטחת בדרעי כי הוא מתייחס אל ההליך המשפטי כאילו מדובר ב"משחק" בהבדל מהליך רציני שמטרתו לחשוף את האמת, ראו ל' בילסקי "אני מאשים": דרעי, משפט פוליטי וזכרון קולקטיבי" ש"ס – אתגר הישראליות, לעיל הערה 12, בע' 279, 289-295.

98 'י וולך "אני אהיה האיד שלך" תת ההכרה נפתחת כמו מניפה (תש"ס) 188: "אני אהיה האיד שלך, החלק הפנימי העמוק ביותר... אמלא את חייך ברמים אפור אותות בכל מקום שאסיר עקבות במקום מסים שתדע שאני באמת באמת".

99 אכן, בעברית עצם הביטוי "סיפור-מעשה" בהבדל מ"מעשה" הוא המורה על טשטוש הגבול שבין עובדה למשמעותה; שבין דעה לידעה וגו'.

100 עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה ג לפסק דינו של השופט צמח.

איך זה שכוכב אחד מעז... למען השם?

לנו להזדהות עם פחדיו אלה של הרב פרץ, כמו גם עם חששו להביע אותם. אנו מזדהים עם ניסיונו "לדחות את רוע הגזירה"¹⁰¹, עם חוסר האונים שהוא חש נוכח היות "נאשם 1 מקורבו של הרב עובדיה יוסף"¹⁰². מהלך רגשי זה של הזדהות מסייע למקם את דרעי בתפקיד ה"רע", החומס – במיוחד שעה שהוא מסופר לנו מיד בסמוך לתובנה כי "בינתיים מצא נאשם 1 בכהונות ממלכתיות כי טוב, והוא חפץ לעלות בסולם זה"¹⁰³. והרי ייתכן כי בנרטיב אחר תוצג התקדמותו המטאורית כפרי של כישרון רב; תמיכתו של הרב עובדיה יוסף בדרעי כהחלטה נבונה של מנהיג המכיר בכישורו וביכולתו לקדם את מטרות התנועה באופן טוב יותר מאחרים, וכי במקום לעסוק בפחד שדרעי אולי מעורר אצל חברים מסוימים בש"ס, היה מקום לדון בהליכי המיני בתנועת ש"ס.

יחד עם זאת, בסיפור המאיר את דרעי כשאפתן, מניפולטיבי וחמדן, אין די כדי לעשותו מוקצה מחמת מיאוס. התכונות הללו אמנם אינן נתפסות כחיוביות, אך הן אינן חריגות, והן נתפסות כלחם חוקם של רבים, במיוחד של אלה שבחרו בקריירה פוליטית. בתכונות אלו די כדי להבין את המניע לעברת השוחד, למעילה באמון הציבור, אך אין בהן כדי להעמיד את דרעי מחוץ לגדר המוסרית, כמי ששומר נפשו ירחק ממנו כשם שהיינו מבקשים להתרחק ממי שנאשם ברצח או בהתעללות חמורה. על מנת ליצור רתיעה מעין זו יש צורך בדבר מה נוסף. סיפור יחסיו של נאשם 1 עם הזוג ורדרבר, כפי שהוא מסופר על ידי השופט צמח, מספק זאת:

"איסר ואסתר ורדרבר. בני הזוג – עריריים, ניצולי שואה. איסר עבד לפרנסתו כחותן עורות במפעל לייצור מעילי עור בניו-יורק. אסתר היתה עקרת בית. בני הזוג התגוררו בדירה בת חדר שינה אחד וסלון בבית משותף בשכונת ריגו-פארק בניו-יורק... כאמור, היה איסר איש עמל שהתקיים מעבודה פיזית קשה... בני הזוג ורדרבר מעוניינים בקשר חם עם בני הזוג דרעי. הם, כאמור, חשוכי בנים והקרבה לזוג הצעיר טובה להם"¹⁰⁴.

בני הזוג ורדרבר חיוניים לפסק הדין, שכן הגנתו של דרעי נסמכת על המקורות הכספיים שלטענתו, העמידו לרשותו. יחד עם זאת, האופן שבו אנו מתוודעים אליהם – וההנגדה החריפה שבינו לבין האופן שבו מוצג דרעי בהקשר זה – אינם חיוניים למהלך המשפטי; פרטים אלה טווים את ה"סיפור המשני" בעלילה העיקרית, סיפור שבו ברור לחלוטין מי הקרבן ומי גורם הסבל; מי הצדיק ומי הנבל.

101 שם, שם.

102 שם, שם.

103 שם, שם.

104 שם, שם.

בני הזוג הם אנשי עמל קשי יום. המעט אשר השיגו, דירה צנועה בפרבר בניו-יורק, הוא פרי של עבודה פיסיית קשה. מולם לא שפר עליהם בחייהם: הם "עירייים", נמנע מהם – חרף רצונם – מה שנתפס בחברה הישראלית כערך עליון ומקודש, כטעם החיים ותכליתם: הקמת בית, משפחה. הם "ניצולי שואה", ה"קרבן" האולטימטיבי בתודעה הלאומית. אל אנשים כאלה אנו מתייחסים בכבוד ויקר, בצער ובחמלה. אנו רוצים להמתיק, כמידת האפשר, את מר גורלם. לא זו אף זו, אנשים אלה בערוב חייהם, אינם חפצים במגעמי חיים חומריים; כל חפצם הוא בקרבה אנושית, בחום משפחתי.

כמה בולט הוא הניגוד בין האופן בו אנו מתוודעים אל הזוג ורדרבר לבין האופן בו התוודענו לראשונה אל הזוג דרעי: זה הפרזיט האוכל מכפם של אחרים; זה שכל חפצו הוא הגדלת קניינו החומרי – זה שמשתמש בכספי בני הזוג ורדרבר (שכאמור חיים בדירה בת שני חדרים בלבד) כדי לקנות דירה בת שלושה חדרים בשכונת רמות עוד בהיותו "זוג צעיר". ברי לנו כבר עתה כי, מזווית הראייה של הזוג דרעי, עסקינן בעסקה פשוטה: ממון תמורת חום; כסף ומתנות תמורת אשליה של קרבה ומשפחתיות¹⁰⁵. ואכן, "עם עליית מעמדו של נאשם 1, פוחתת חשיבותן של המתנות הכספיות לאירועים"¹⁰⁶. הדברים הללו נאמרים, מסתמא, על מנת ללמדנו שאין, מבחינת הזוג דרעי, כל חשיבות רגשית למתנות. ומה לכך ולעברות נשוא כתב האישום? הקטטביות בה מוצג הזוג דרעי מזה והזוג ורדרבר מזה מובילה אותנו היישר אל הטראומה הקולקטיבית שלנו, וברי לנו כי שוב מובלים בני הזוג ורדרבר כצאן לטבח. אך כנראה לא די לחכימא, והשופט צמח מוסיף ומפרט: "מצב בריאותו של איסר החמיר. בחודש ינואר 1990 נאשם 1 – בהיותו שר הפנים, נוסע בתפקיד לארה"ב, בכלל זה לניו-יורק. אין הוא עורך ביקור חולים אצל איסר. איסר נפטר בייסורים ביום 12 במרץ 1990"¹⁰⁷. אין אנו תוהים הכיצד יודע השופט צמח, כי איסר מת בייסורים ומה עניין ייסורים אלה לכתב האישום. הנרטיב מאפשר לנו לקבל שחיי הייסורים של איסר אכן הסתיימו במוות בייסורים וכי ביקור החולים שדרעי היה צריך לכבד בו את איסר, לולא היה מפלצת מוסרית, היה מקטין את ייסוריו; מנעים "שעת נעילה" ומקל עליו את יום הדין האחרון.

וכיצד ינהג איש כזה עם האלמנה ניצולת השואה הערירית שהיטיבה עמו? אולי כלפיה תתעורר בו סוף סוף החמלה המפעפעת בנו כבר דקות ארוכות? אך לא זה האיש. תחת להעניק לה מעט רגעי חסד בפרק המסיים את חייה העצובים, הוא שולח אליה את עושי דברו על מנת שיפעילו עליה לחצים להעיד לטובתו. וכיצד מגיבה אסתר? ברמה מסוימת, בחרי אף נוכח חמדנותו של חתנה המאומץ, והשופט צמח מצטט בתוך מרכאות: "האם אי-פעם שמעת ששר בישראל... שיעשה לעצמו דירת

105 ראו לעיל, פרק 2.2.

106 עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה 1 לפסק דינו של השופט צמח.

107 שם, שם.

איך זה שוכב אחד מעז... למען השם?

פאר, אף אחד מהממשלה בישראל לא עשה לעצמו לוקוסוס¹⁰⁸. אך בכך לא סגי, השופט צמח, בוחן כליות ולב, הופך הוא לשריר המפעם בלבה של אסתר, להרהור מהרהורי לבה, שלולא כן, הכיצד הוא יודע לספר לנו, והפעם ללא מרכאות, משמע אין הוא מביא דברים בשם אומרתן, כי "אסתר מפרפרת בין ידיו. נאנקת. טוב מותי מחיי, אומרת היא, אם צרות כאלה מתרגשות על ראשי על מה שגמלנו לאריה, למה לי חיים"¹⁰⁹. וכך, תחת לגמול לה טובה, משסה בה נאשם 1 שליחים, "הוא ניצל לרעה את בדידותה, את אלמנותה, ואת פחדיה מתקופת השואה"¹¹⁰; "שיסה אותה בנציגי משטרת ישראל, ושיקץ אותם בעיניה"¹¹¹; ו"בא לאסתר במרמה כדי לגנוב את דעתה"¹¹². ממילא ברי כי "הלחצים היו קשים מנשוא. בעטיים הייתה אסתר שבורה וקרועה בתוכה"¹¹³.

"אחריות פלילית" מזכיר לנו השופט מודריק, "מטילים על פי ראיות. לא על דרך ההיפותזה או הרהורי לב"¹¹⁴. ואכן, אחריותו הפלילית של דרעי לא תעוגן בהרהורי לב אלה של השופט צמח, אלא תכונן, כראוי, על דחיית גרסתו של דרעי, כי סכומי כספים ניכרים ניתנו לו על ידי בני הזוג ודרבר מכוח יחסי הקירבה ביניהם, כבלתי אמינה¹¹⁵. אך מדוע לא הסתפק השופט באמירה ברורה כי הוא דוחה את גרסתו של דרעי בשל היותה בלתי אמינה? ומה רבותא לנו בהרהורי לב אלה? ומדוע בוחר השופט צמח להרהר בהם? להעלות אותם על דפי פסק הדין? להשלים חסרים באופן כה מרחיק לכת מתד גיסא, ושאינו צריך להכרעה מאידך גיסא?

108 שם, פסקה יד.

שם, שם.

110 שם, פסקה יא.

שם, שם.

112 שם, פסקה יב.

שם, פסקה יד.

114 עניין אולמרט, לעיל הערה 2, בע' 102.

115 דחיית גרסתו של דרעי מטעם זה מצויה בהחלט בתחום שיקול הדעת של בית המשפט. על פי דיני הראיות, "כשבראיות נסיבתיות עסקינן, על מכלול הראיות להצביע בברור על המסקנה המרשיעה, מבלי להותיר קצוות פרומים המבססים כשלעצמם היפותזיה סבירה אחרת" ראו עניין דינין, לעיל הערה 22, בע' 118 (פסקה 45). בעמוד 119 לפסק דין זה, מצוטטת אף המובאה הבאה מע"פ 4086/91 מימון נ' מ"י, פ"ד מו(2) 868, 873, מדברי השופט מצא: "הכלל הוא, כידוע, שבבחינת השאלה אם יש בראיות נסיבתיות שהובאו בפניו כדי לבסס הרשעה, מוטל על בית המשפט לבחון את מכלול הראיות הנסיבתיות, ואת הסברי הנאשם, במבחני ההיגיון וניסיון החיים". על תפקיד מושגים כגון "סבירות, שכל ישר וניסיון החיים השיפוטי" (כלשונו של השופט קדמי בע"פ 6289/94 דונשוילי נ' מ"י, פ"ד נב(2) 157, 175), משמעותם והשלכותיהם בסיפורי משפט, ראו מאוטנר, לעיל הערה 11.

3.2. "הסופר אגו מסתובב חופשי"¹¹⁶: דרך ההיפותזה

הקריאה עד כה מעלה, כי סיפור הכרעת הדין בעניינו של דרעי אינו מכיל אך את מהלך העניינים העובדתי. השופט צמח, כמספר כול יודע, מוסיף על מהלך זה, ממלא בו חללים רגשיים מהרהורי לבו ושזור בו סיפורי מוסר והשכל היפותטיים, כאשר ההיפותזה הנבחרת היא תמיד אפשרית, אך לעולם אינה ההיפותזה היחידה האפשרית להסברת מהלך העניינים. היא רק מוצגת ככזו. כך ההיפותזה כי הרב פרץ, שר הפנים בשעתו, פחד להביע התנגדות למינויו של דרעי לנוכח קרבתו של זה האחרון לרב עובדיה יוסף¹¹⁷; כך ההיפותזה הנוגעת לסיבה בגינה דרעי בחר לקחת משכנתא לקניית דירתו הראשונה¹¹⁸, וכך היפותזות שונות הנוגעות לטיב היחסים הנרקמים בין בני הזוג דרעי – ושלוחיהם – לבין מיטיביהם, איסר ואסתר ודרבר¹¹⁹. ואם בסיפורים אלה המספרים לנו על הלכי הרוח הרעה כפי שאולי היו ואולי לא, ומכל מקום, כפי שהם נחזים היו להיות בעיני השופט צמח לא סגי, מוסיף השופט ומספר לנו מה היה צריך, מה היה ראוי להיות – ולא היה – האופן שבו היה על דרעי לנהוג¹²⁰. וכל הסיפורים כולם הם בבחינת השלמה לסיפור העובדות; וכל הסיפורים כולם מטילים על "נאשם 1" צל מוסרי כבד, אם כי נעדרת בסופם מסקנה באשר לאישום הפלילי. צל זה הולך וגדל בהדרגה עד שהוא מממש את הפוטנציאל הדרמטי הגלום בו, זה שלאחריו אין עוד עולם של אור וצל כי אם חשכה גמורה. עלטה זו, המגיעה לשיאה בסיפור מותה של אסתר ודרבר, אף היא מתכוננת בהדרגה, במאבק המתחולל בין מצעד האמת לבין השטן שבדרכה:

"היא המפתח לאמת. האמת, כפי שיודעה הוא, וכפי שהוכחה אחר-כך בראיות, מפריכה את גרסתו בעניין סכומי העתק הנוספים שביקש הוא לסבלם על גבם של בני הזוג ודרבר. עדות מפי אסתר תוריד לטמיון את סיכויו למתן הסבר תמים לעושרו. עדות כזו תתייצב כשטן בדרכו. נזקה לא יהיה ניתן לתיקון... כעוצמת החשש מנזק עדות זו מפי אסתר, כך עוצמת המאמצים שעשה נאשם 1... לסכל בכל מחיר את חקירתה בידי משטרת ישראל"¹²¹.

לאחר מכן, מסופר לנו על מאמציו של שמואל וינברג, בנו של נאשם 3, הרב אריה וינברג, להזחיתם את אסתר על תצהיר כזב¹²²; על "פרפוריה" בניסיון לאחוז באמת,

116 "וולך" "הסופר אגו מסתובב חופשי" צורות (תש"ס) 114.

117 ראו לעיל, פרק 2.3.

118 ראו לעיל, פרק 2.2.

119 ראו לעיל, פרק 3.1.

120 ראו לעיל, פרק 2.4.

121 עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה יא לפסק דינו של השופט צמח.

122 שם, פסקה יד.

איך זה שכוּכב אחד מעז... למען השם?

ועל ניסיונות הנגד להדיחה אלי שקר¹²³. מאבק זה מסתיים כהאי לישנא: "כעבור זמן מה מוצאת אסתר את מותה הטראגי בתאונת דרכים, ממנה לא תקום. את האמת לקחה אסתר עמה לעולם האמת. באמת זו לא חפץ נאשם"¹²⁴. לכאורה, אסתר ורדובר מצאה את מותה בתאונת דרכים. הא ותו לאו. אלא שאישה זו אצרה בתוכה "אמת". באמת זו לא היה נאשם 1 מעוניין. חוט בלתי נראה מקשר בין עולם השקר לעולם האמת. היפותזה סמויה מן העין אך מהדהדת בין השורות, ניזונה מלולאוּתיה של השרשרת הרגשית שנשזרה בסיפור עד כה ומשלימה אותו.

"אינני יודע אם החשד החמור כל כך שהתביעה כללה בסיכומיה יכול להוות בלי המשך. ממה נפשך אם הוא חסר בסיס ראייתי (אפילו לכאורי) לא היה מקום להעלותו. ואם יש בו ממש, האם ניתן שלא לחקור בו?"¹²⁵, תמה השופט מודריק. שהרי, "חומרת הטענה גדולה וכגודל חומרתה כן אי הנוחות הנגרמת מדרך זו של הטחת אשם ללא ראייה"¹²⁶. ואכן, השופט מקפיד לרחות כל היפותזה שמעלה התביעה. כך, למשל: "התביעה שמה לכה לכך שכספי התרומות בישראל לא נכללו ברשימת המקורות שצוינו בידי הנאשם. היא סברה שהדבר מעיד כי הנאשם ידע שאיסוף התרומות הללו אינו חוקי לכן השמיטו כמקור לגיבוש התקציב. האם אפשר לבנות תילי תלים של מסקנות מהשמטה של מקור שולי?"¹²⁷. לעתים, אף מעלה השופט היפותזה משלו, כתגובה לניסיון דומה מצד התביעה, וזו דווקא תאיר את העניין לטובתו של אולמרט. כך, למשל, "מן הזווית העובדתית כשלעצמה נראה לי כי התביעה סומכת על הערכה בלבד. הערכה זו אולי אינה משוללת הגיון, אך אני יכול לראות גם את הגיון האידך גיסא"¹²⁸. וכך, כאשר התביעה מפרשת היבט בהתנהגותו של אולמרט כ"אות וראיה שהנאשם מבקש להסתיר את שותפותם של כל השרים לקונספציה של התרומות"¹²⁹, מציע השופט מודריק פרשנות משלו, הקשורה למצבו הנפשי של אולמרט על דוכן העדים:

"ברור לי שבקטע הנזכר ניסה הנאשם להסתייג או להקנות נופך פרשני שונה להודעתו. קשה לי להבין מה ראה לו לעשות כן... אין זאת אלא שבעומדו על דוכן העדים חשש אולמרט מכל אינסינוואציה המקשרת בינו לבין הפעילות של פלד ועל כן השיב באמירה תמוהה העשויה להיות נכונה כשלעצמה אך היא מסייגת את הודעתו שצריכה להחשב כאמינה יותר"¹³⁰.

123 שם, שם; ואף פסקה יט.

124 שם, פסקה יד.

125 עניין אולמרט, לעיל הערה 2, בע' 90.

126 שם, בע' 39.

127 שם, בע' 107.

128 שם, בע' 131.

129 שם, בע' 104.

130 שם, שם.

ואם לא די בכך, הוא מוסיף: "לעומת זאת נשגב מבינתי, כנראה, איך כשל האמירה הזו חושף את הקונספירציה או קשר השתיקה של 'כל השרים' לגלות כי ידעו על דבר דרך ההתרמה הבלתי חוקית"¹³¹. ככלל, כל אימת שמועלות היפותוזות מצד התביעה, ותחת לחפור בנבכי נפשו של אולמרט, מבכר השופט לאמר: "טעמיו עמו מדוע לא נקט בשם המפורש... מכאן להסקת אותו הסכם שתיקה, רב מאוד הדרך"¹³². אולמרט, לכל אורך פסק הדין אינו מוצג כטלית שכולה תכלת, יש לו כשלים; יש ואמירותיו תמוהות – הרי ב"נאשם בשר ודם" עסקינן, לא בקדוש ולא בשטן, ודווקא משום ש"גורל אישי, אנושי, מונח על כף המאזניים", יקפיד השופט לומר: "עניין אחד אני דוחה מיד... נדמה לי שהתביעה מחויבת כריסון עצמי ניכר כשהיא יורה מיני האשמות חמורות לכל עבר... לא הרי עובדות (ולו עובדות לכאורה) המסתברות אגב משפט, כהרי מחשבה ערטילאית (ספקולציה) שעיגונה היחיד הוא באיזו היפותזה (אפילו היפותזה אפשרית)"¹³³. ואכן, היחס אל מערכת החקירה והתביעה מזה ואל הנאשמים מזה, אל חווייתו של אדם העומד למשפט פלילי, ואל מהות ההליך עצמו, בעניין אולמרט משקף תמונת ראי לזה העולה עניין דרעי. תת הפרק הבא מפתח נקודה זו.

4. באנו חושך לגרש

"ד"ר צמח אומר למעיין בפסק-הדין, שבעיני החרדים, שהמשטרה ובית המשפט נאלצו להתעסק איתם, המדינה ומוסדותיה כלולים בקטיגוריה של עובדי כוכבים ומזלות... לניסיון של הנאשמים להטביע את המשפט בפרטים ולהערים על בית המשפט (תרתי משמע) יש השלכה תרבותית. כבר בימים שלפני ההכרעה אימצו פעילי ש"ס עמדה תרבותית אופנתית, ברוח הרלטיביזם שיובא לכאן מאמריקה. 'ארבעים ושניים אלף עמודים של פרוטוקול! מי יכול בכלל לדעת מה נכון?', אמרו"¹³⁴.

סיפור מהלכי החקירה והמשפט בעניינו של אריה דרעי מובנה כסיפור מלחמה. המלחמה מתנהלת בין כוחות האור המצויים במדרף הבלתי נלאה אחר האמת בניסיונם להגן על שלטון החוק, לבין כוחות השחור המנסים להשתלט על ההליך המשפטי – תוך שהם מנצלים באופן ציני את האמצעים שהליך זה מעמיד לרשותם – על מנת להסיטו ממסלולו ולקעקע את שלטון החוק. במלחמה זו עומדים המשטרה, התביעה ובית המשפט מצד אחד, ואריה דרעי ו"החבורה"¹³⁵, ובכללה עורכי דינו, מצד שני. ניתן, כמוכן, להבנות את סיפור ההליך הפלילי באופן שונה ולא פחות סביר:

131 שם, שם.

132 שם, בע' 107.

133 שם, בע' 38.

134 מלצר, לעיל הערה 3.

135 עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה ג לפסק דינו של השופט צמח.

איך זה שוכב אחד מעז... למען השם?

ניתן לראות בשימוש שהנאשם עושה בהגנות המשפטיות ובכללי הפרוצדורה העומדים לרשותו שימוש לגיטימי במסגרת הגנתו; ניתן, ואף ראוי, לדרן במטרתם של הגנות וכללי פרוצדורה ספציפיים שנעשה בהם שימוש, שעה שעולה שאלת הלגיטימיות של השימוש. תחת זאת, בוחר השופט צמח להצהיר, ללא ניתוח פרטני ומעמיק, כי מטרת כללי הפרוצדורה היא "ברור האמת ועשיית הצדק"¹³⁶, ובאלה, כידוע, לא חפץ הנאשם. אכן, הואיל ואנו מצויים בעיצומה של מלחמה, דווקא דווקנות פרוצדורלית מצד הנאשם, תיתפס, ודווקא על ידי בית המשפט, כעילה נוספת להזרת הנאשם – שהוא ועושי דברו "י אחזו בדקדקנות בפרוצדורה ובכללי הדין במשפט פלילי"¹³⁷, משל היו אחוזים בקרנות המזבח.

4.1. המשפט כזירת קרב: מלחמת בני אור כבני חושך
"תחת להסביר" את ההאשמות כנגדו, אומר השופט צמח, "אסור נאשם 1 מלחמה נגד המשטרה – במהלך החקירה ונגד הפרקליטות – במהלך המשפט"¹³⁸. ובמלחמה, כמו במלחמה, ואשר על כן אין תמה כי "בפועל הגנת הנאשם בנויה כולה על טקטיקות. את אשפת הגנתו מילא נאשם 1 בחצים ובמגנים, בכלי תקיפה ובכלי הגנה לרוב. הכל תמרונים, תכסיסים ותחבולות. 'כי בתחבולות תעשה לך מלחמה' (משלי כד: ו). למנותם ולמצותם אי אפשר"¹³⁹.

ישראל, עם למוד מלחמות הוא, והיטב הוא יודע כי במלחמה נופלים שבויים ובני ערובה. במלחמתו זו של דרעי בשלטון החוק, הדינים עצמם חשופים לסכנה זו, שהרי "סדרי הדין היו בני ערובה בידיהם"¹⁴⁰. את מלחמות ישראל בשנים האחרונות, אין אנו מנהלים נגד צבא מאורגן, אלא נגד לוחמי גרילה וקבוצות טרור מחתרניות. כך גם נהגים דרעי והאנשים הקשורים עמו ש"בהתקשרויות ההדדיות ובדיווחים נהגו הנאשמים ועדיהם מנהג מחתרת. הם דברו בקודים, בכינויים ובשפת סתרים"¹⁴¹; מחתרת זו, כדרך של מחתרות, פעילותה מוסווית וסודית, ואכן "מאחרי מסך השתיקה הסתתרה פעילות עניפה... מאחורי השתיקה הסתתרה פרויקט מאורגן היטב, בארץ ובחוץ לארץ"¹⁴².

מלחמתו של דרעי במערכת הצדק, היא "מבצע רחב ממדים"¹⁴³; היא "פרוייקט מאורגן היטב" המהווה חלק מ"תעשיית כזבים מתוחכמת, מתוכננת ומתואמת

136 שם, פסקה ה.

137 שם, שם.

138 שם, שם.

139 שם, פסקה כג.

140 שם, פסקה כו.

141 שם, פסקה טו.

142 שם, פסקה ו.

143 שם, פסקה יג.

היטב"144. התיבה, "פרוייקט מאורגן"145 אינה רחוקה מן התיבה "פשע מאורגן", ומרחק אסוציאטיבי זה מתקצר, שעה שאנו למדים כי בראש ה"חבורה"146 עומד "בוס בלתי מעורער"147, אשר ידו בכול ויד כול בו, וזאת באמצעות "זרועו הארוכה"148, ולפיכך, "על פיו ישק דבר. אין עושים קטנה או גדולה בלא הסכמתו, ולמצער- בלא ברכתו"149. ככל "בוס" של כנופיית פשע מאורגן, ודוק: "מאורגן היטב", השולחת זרועות תמנון בארץ ומחוצה לה כדרכם של קרטלי פשע גלובליים, דרעי "ממקומו משך... בחוטים"150; "אחז... בהגה החקירה"151; ככל "בוס", יש לו שליחים "עושי דברו"152; ככל בוס, הוא יודע איך לנהוג בעושי דברו, ו"אין הוא ממלא בכת אחת את כל תאוותם ולא את כל מחסורם"153; ככל "בוס" הוא מעורר פחד: בשחר ימיו הפוליטיים, הפחיד, כזכור, את הרב פרץ; לימים, את אסתר ורדבר ועדים אחרים. מוטיב זה מגיע לשיאו שעה שאנו למדים, כי אף את המשטרה הוא מהין להפחיד כאשר "על ידי שליחיו מבהיר נאשם 1 לחוקרים את כוחו ואת עוצם ידו במערך השלטון ואת הגורל המר של המהינים להתנכל לו"154.

נתינו של ה"בוס" הם, כזכור, חבורה של "מגלגלי כספים"155, על חבריה נמנה אחד "חובב פרויקטים גדולים"156, ואחרים שחלומם הוא "לעשות מכה"157. הקשרים שהם מקיימים עם ה"בוס" שהכול נעשה בדברו רק מתחזים להיות קשרי חבורת, כפי שמעיד השופט צמח: "הידידות האישית בין נאשם 1 לבין יתר הנאשמים, שהפכה לידידות התלויה בדבר, תשמש חזות תמימה ליחסי השוחד. ידידות ושוחד אינם גרים בכפיפה אחת, כך יטען נאשם 1... טענות כאלה בכללן – טענות ידידות אישית... נוסף לאיצטלה של פעילות ציבורית למען הכלל, עוד ישמשו מעין 'אליבי' לנאשם 1"158. אכן, כפי שראינו לעיל, לא "שיר הרעות" הוא הנישא על שפתי "החבורה"159.

- 144 שם, שם.
 145 שם, פסקה ו.
 146 שם, פסקה טו.
 147 שם, פסקה ג.
 148 שם, פסקה יא; ואף פסקה כא.
 149 שם, פסקה ג.
 150 שם, פסקה ו.
 151 שם, פסקה י.
 152 שם, פסקה ג; ואף פסקאות יג, יד.
 153 שם, פסקה ג. ולא למותר לציין, כי הוא הנותן להם "אוכלם בעתו" ("כולם אליך ישברון לתת אוכלם בעתו", תהלים כד, כז) הוא הקב"ה, הכול יכול.
 154 שם, פסקה כ.
 155 שם, פסקה ג.
 156 שם, שם.
 157 שם, שם.
 158 שם, שם.
 159 ראו לעיל, פרק ב.4.

איך זה שוכב אחד מעז... למען השם?

מול שיח המחותרת, המתחרה בשיח המשפטי, מול האיום המאורגן על אושיות המשטר הדמוקרטי והנאור שלנו, עומדת המשטרה כסלע איתן, ובית המשפט מחזק את ידיה: "מילא ניצב משנה גלבוע את תפקידו במקצועיות, בעיניניות ובתקינות"¹⁶⁰; "התנהגות המשטרה אינה ראויה לביקורת... אלא דווקא לשבח"¹⁶¹; חוקרי המשטרה, אותה משטרה אשר "נאלצה להקצות כוח אדם רב ולהשקיע מאמצים כבירים"¹⁶² – משל אין זה מתפקידה, ועל הנאשם היה להניח "מודה אני" לפתחה – "נחקרו בשצף קצף בידי סניגורים. שמענו את עדויותיהם. נוכחנו שהם מלאו את תפקידם כראוי" – משל אין זה מתפקידה של הגנת הנאשם לחקור את חוקרי המשטרה. וכך, מול כוחות המאפיה, עומדת לה הרשות המבצעת באון, "דבקה במשימתה. היא עשתה עבודת נמלים"¹⁶³, ובאומץ הלב הנדרש נוהגת על פי האמור: 'לא תגורו מפני איש' (דברים א: יז)¹⁶⁴. עבודתה, בנסיבות העניין, עבודת קודש היא.

המעין בפסק דינו של השופט צמח בצמידות לפסק דינו של השופט מודריק, עשוי לתמוה הכיצד זה דווקא אותו "עובד צבור" הוא בפועל מעין "סנדק"¹⁶⁵ כול יכול, ואילו "פרנס הצבור", אולמרט, זה שהוא "סייע ויעץ לראש הממשלה", יש גבול לכוחו וליכולותיו. אולי משום שאולמרט – בהבדל מדרעי – הוא "בשר ודם" ו"אחרי ככלות הכול", כפי שמציין השופט מודריק, "ארבעה פנים (שמונה עיניים) היו רק למלאכים (כרוכים) של יחזקאל... יש גבול ליכולת הריכוזית הנתבעת מן הנאשם"¹⁶⁶. לכן, "לא מן הנמנע שפעילות ב.מ.י... נעלמה ממנו באופן מוחלט"¹⁶⁷. ואולי משום שאולמרט הוא בשר ודם, לא מלאך ולא שטן, ניתן לראות בעדותו כמי ש"לא נמצא בה דבר שקר בולט או אמירה מופרכת על פי הגיונה הבסיסי. זעיר פה זעיר שם הצבעתי על אמירה תמוהה, ספק מודיקת, ספק נכונה. אף אחת מן האמידות, הבודדות הללו, אינה כרוכה בסוגיה מרכזית או בתזה המרכזית של הנאשם"¹⁶⁸.

גם לזמן יש ממד שונה שעה שמדובר בנאשם שהוא אמנם רב-פעלים אך עדיין אנושי, בשר ודם כאולמרט, ושעה שמדובר בנאשם שהוא דרעי. המרוץ בעקבות הזמן האבוד של אולמרט זוכה, אצל השופט מודריק, להבנה ולאמפטיה ואף מסייע לו בהגנתו. כך, "עתה משאני משווה לנגד עיני את הפעילות התובענית, חסרת סייגי זמן... שאולמרט נאלץ לקיים... פעילות בחו"ל, התקשוריות עם ספקי ענק"¹⁶⁹, מבין

160 עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה כא לפסק דינו של השופט צמח.

161 שם, שם.

162 שם, שם; ואף פסקה ו.

163 שם, שם.

164 שם, שם.

165 ההפניה האסוציאטיבית ל"סנדק" עולה מן הסרט הנושא שם זה, ובמקור, באופן לשוני מובהק אף יותר, The Godfather.

166 עניין אולמרט, לעיל הערה 2, בע' 103.

167 שם, בע' 42.

168 שם, בע' 113.

169 שם, בע' 41.

הציבור כי פרנס הציבור אכן משקיע כל עתותיו בשירות הציבור בארץ ובחו"ל, ואינו יכול לסרב למטלות הנכבדות הנוספות שמוטלות עליו מעת לעת, עד כדי כך שאפילו השופט תמה "אינני יכול להבין מדוע ראו להם ראשי הליכוד לטוב למנות לגזבר מישהו שחלק ניכר... של זמנו עשוי להיות מוקדש לפעילות מחוץ למטה הכספים"¹⁷⁰, איש זה – אין לצפות ממנו שיתפנה לעסוק בעניינים פעוטים יותר. אשר על כן, מסיק השופט כי "אין שום בסיס לקבוע שהוא התעניין או שותף בטכניקה של ההתרמה ודרכי שילוב הכסף בחשבונות הליכוד. להפך, הדעת נותנת שבשל עיסוקיו האחרים לא היה לאולמרט זמן, צורך או ענין לעסוק בענייני הנהלת חשבונות"¹⁷¹. מאידך, חורה לו לשופט צמח כי "עדות נאשם 1 וגרסתו עומדות בסימן ה"אין לו זמן"¹⁷². השופט אינו מאמין כי ל"עובד הציבור" דרעי אין זמן; השופט אינו מאמין כי דרעי שירת את הציבור כלל ועיקר, וכי שירות זה גול מזמנו, ומציין בציניות בלתי כבושה: "היה שקוע כולו בענייני ציבור. הוא לא עסק בענייני האישיים והכספיים. גם לא בענייני החקירה במשטרה ולא בענייני המשפט. הכל נעשה בידי שליחים ובידי נושאי כלים. טענה זו של 'אין לו זמן' נותנת את אותותיה בהגנתו בכללה"¹⁷³. הלכך, יש אישי ציבור שזמנם אכן מוקדש לציבור שולחיהם והיעדר הזמן משמש להם הגנה מעיסוק בוטות כגון הנהלת חשבונות. כזה הוא אולמרט; ויש המתחזים לעובדי ציבור, שהיעדר הזמן שלהם אינו אלא אמתלא לכך שהם עוסקים אך ורק בקידום עניינם האישי. כזה הוא דרעי. ואכן, בית המשפט מתרעם על שני ממדי זמן אצל נאשם 1 וקושר ביניהם משל מצא פרכה באישיותו: האחד, טענת היעדר הזמן שלו המתייחסת לעת קרות האירועים נשוא כתב האישום; השני, הזמן שדרעי מוצא באורח פלא להשקיע במשפטו הוא: "למרות שאין לו זמן" גילה נאשם 1 במהלך עדותו בקיאות מפליגה בחומר הראיות... הוא התמצא היטב בכל רזי ענינו על דקויותיו ורגישויותיו"¹⁷⁴. האם משום שנאשם 1 אינו "פרנס הצבור", אין להניח שגורלו "האישי, אנושי מונח על כף המאזניים"¹⁷⁵, ואין לצפות כי ישקיע זמן בהגנתו שלו, ואף יש להלין על כך שהוא עושה כן?

לא זו אף זו: אולמרט הוא אמנם איש עסוק, עתיר פעלים ורב-כוח, אך אין הוא "בוס" של כנופיית שוליים המבקשת "לעשות מכה", ובוודאי אין האנשים הקשורים עמו – כולם אנשים רציניים – פועלים מתוך פחד או מתוך אהבה התלויה בדבר. נהפוך הוא, השופט מודריק דוחה את טענת התביעה ואינו "מוכן לקבל כעובדה מובנת מאליה שאנשי העסקים הנכבדים... גמרו, כל אחד לעצמו, אומר לשקר בבית המשפט, רק משום אהדתם... או מחמת יראה מיוחדת מאולמרט שעוצמתו הפוליטית

170 שם, בע' 116.

171 שם, בע' 119.

172 עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה כב לפסק דינו של השופט צמח.

173 שם, שם.

174 שם, שם.

175 עניין אולמרט, לעיל הערה 2, בע' 5.

איך זה שכוכל אחד מעז... למען השם?

עלולה להכרית עסקיהם¹⁷⁶. ראש עיריית ירושלים, עיר האמת, ואנשי עסקים נכבדים, יכולים, כמובן, לסטות מדרך הישר, לסטות ממסלולם, אך סטייה זו אינה מאיימת על עצם קיומה של דרך הישר; אינה בחינת חלופה הבאה עליה לכלותה.

מול נאשם כאהוד אולמרט אין לה למערכת המשפט ממה לגור. נהפוך הוא, צר לה על הנאשם, בצער ובדאבון לב מוגשת התביעה, ואשר על כן יכולה התביעה להעיד על עצמה כהאי לישנא: "מעידה התביעה: 'המאשימה בצר לה כותבת שורות אלה, שכן מדובר בהאשמות חמורות, רק שלדאבונה זו האמת שנחשפה בבית המשפט'¹⁷⁷; ואף "התביעה הביעה, בצער כהגדרתה, את דעתה שמאחורי התשלומים הללו ניצבה המערכת המפלגתית אשר הציעה לפלד דמי שתיקה(!)"¹⁷⁸. באופן דומה, השקעת מאמץ מצד החקירה אינה נתפסת על ידי בית המשפט כעבודת קודש של שומרי האמיצים של שלטון החוק, וניתן אף להבחין ברוך האירוני שהשופט מודריק מושך על פני מאמצי הסרק שלה: "גורמי החקירה אספו, מהנהלת החשבונות של 'נצחון הליכוד' וב.מ.י. חומר המקיף 30,000 (שלושים אלף!) הוראות תשלום. מכלל זה הוצגו לתיק בית-המשפט רק 100 הוראות... אין כל ראייה לעניין החתימות על יתר ההוראות. על כן אין כל בסיס ראייתי לקבוע שהפעילות הגזברית של אולמרט הייתה יותר מאשר פעילות ספורדית"¹⁷⁹. משמע, כל כך קשה עמלה החקירה, ומסתמא לא הייתה הצדקה להשקעה כה גדולה שהרי העלתה חרס בידה.

אם השופט מודריק מטיל ספק אירוני בנאותות היחס שבין השקעה לתשואה בעניין התנהלות גורמי החקירה בהליך נגד אולמרט, מטיל השופט צמח את מלוא האחריות להתפתחותו של ההליך "לממדי ענק חסרי תקדים"¹⁸⁰ לפתחו של דרעי.

4.2. עגלה מלאה ועגלה ריקה: סיפורו של ההליך הפלילי

"חבל מאוד שעגלת המשפט הפלילי חורשת לאיטה וכי חלף זמן כל כך רב עד שהדברים מגיעים אלי בירורם"¹⁸¹, מצר השופט מודריק. ההליך הפלילי, המשול לעגלה החורשת לאטה, משל אין לה עגלון מנווט, עובר תהליך האנשה מסוים, מקבל חיים ותכונות אופי משלו, הוא אקטיבי, אם גם לעתים אטי להכעיס, והוא הגורר אחריו את הנאשם. יחד עם זאת, האנשה זו אינה מוחלטת: קיימים גם אנשים בשר ודם המשפיעים על מהלכי המשפט, ובמיוחד זו התביעה, ואם ההליך מתנהל לאטו, התנהלות זו היא באחריותה, שהרי "הנאשם היה תלוי במשך שנים ארוכות בין החלטה להחלטה של גורמי הפרקליטות בעניין העמדתו לדין"¹⁸², וסבל בשל כך "עיינו

176 שם, בע' 77.

177 שם, בע' 67.

178 שם, בע' 90.

179 שם, בע' 95.

180 עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה כז לפסק דינו של השופט צמח.

181 עניין אולמרט, לעיל הערה 2, בע' 139.

182 שם, בע' 140.

דין" ¹⁸³. גם לפרקליטיו של אולמרט אחריות על ההליך, והם נושאים בה כהלכה, ובאופן מאורגן – כאשר לסנגוריה יש "ראש הסניגורים", וממלא ראש האחראי לניהול ההגנה ¹⁸⁴ – וההגנה משתמשת בכלים שהיא מוצאת בעגלת המשפט הפלילי כדי לכונן את חפות הנאשם. כך, למשל, כאשר התביעה מבקשת להביא תימוכין לטענתה כי הסנגורים היו "רכים" מדי עם עד מסוים, יוצא השופט להגנת ההגנה וקובע כי "לא היה סגנון החקירה אחיד לכל העדים... מותר לסניגור לבחור דרך חקירה ספציפית לכל עד שבכוחה להגשים את מטרת החקירה הנגדית" ¹⁸⁵.

אם אולמרט הוא על פי התיאור לעיל קרבן פסיבי של ההליך הפלילי במשפטו, הופך ההליך הפלילי עצמו לקרבן של דרעי במשפטו הוא. דרעי "יולין... את החקירה ואחרי-כן את המשפט בדרך חתחתים, תוך ניצול סדרי הדין לרעה" ¹⁸⁶; הואיל ו"לא היה נאשם 1 מעוניין בברור האמת... לא ישאירו מוקש שלא יניחו בדרכו של ההליך הזה, ולא מכשול שבו לא יבקשו להטותו ממסלולו... ההליך הפלילי דמה בידיהם למשחק שבו לנאשמים מותר הכל ואין עליהם מגבלה מרסנת" ¹⁸⁷. לא רק ההליך בכלל אלא גם רכיביו, הן סדרי הדין והן כללי הראיות, גם הם נופלים ברשת שפרש דרעי ¹⁸⁸. לא זו אף זו: דרעי הוא המתמרן את החוקרים ¹⁸⁹, את העדויות ¹⁹⁰, ואף את עורכי דינו: "לאחר מעשה גם יטען נאשם 1 כי עורכי דינו... 'כפו עלי' הר כגיגית את זכות השתיקה" ¹⁹¹. אכן, עורכי דינו של דרעי מוצגים אף הם ככובות שדרעי מושך בחוטיהן, והשופט מלין על כי "עדי תביעה רבים נחקרו על כל החזית. חקירתם ירדה לדקויות וטחנה, ושבה וטחנה, עד דק כל פרט בכל עדות" ¹⁹². קצפו של השופט צמח יוצא גם כנגד השימוש שעושה דרעי בזכויות העומדות לו, לכלל נאשם בשר ודם, בהליך פלילי: "הטקטיקות הכשרות והפסולות" – כורכן השופט אלו באלו ואינו מפרט מה היא טקטיקה כשרה, מה היא טקטיקה פסולה – "שבהן נקט נאשם 1 במהלך החקירה במשטרה בפרשה, האריכו החקירה וסיבכוה" ¹⁹³; לחובתו של דרעי נזקף השימוש

- 183 שם, שם.
 184 לא למותר לציין, כי בדומה לנאשם עצמו המזוהה חכופות על פי שמו ולא על פי מעמדו המשפטי בהליך, גם סנגוריו מזוהים בשמם: "במיוחד התקוממה הסניגוריה (הפעם בלשון יחיד שהוא כנראה, דברו של ראש הסניגורים, עורך-דין ארנון)", שם, בע' 26.
 185 שם, בע' 39.
 186 עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה ה לפסק דינו של השופט צמח; ואף פסקה כו.
 187 שם, פסקה ה. על ההנגדה בין "משחק" ל"אמת" בתמצית פסק הדין ועל הביקורת על הנגדה זו מזווית ראייה של גישה פרפורמטיבית למשפט, ראו בילסקי, לעיל הערה 97.
 188 "סדרי הדין היו בני ערובה בידיו... תוך ניצול סדרי הדין ושל כללי הראיות", עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה כו לפסק דינו של השופט צמח.
 189 "אחו נאשם 1 בהגה החקירה, ניווטת לכיוונים הרצויים לו, וגם הכתיב את קצבה", שם, פסקה י.
 190 "נאשם 1 שלט בעריות שחפץ בהן כדי לייסד עליהן את הגנתו", שם, פסקה יא.
 191 שם, פסקה ו.
 192 שם, פסקה כו.
 193 שם, שם.

איך זה שכוכב אחד מעזו... למען השם?

שעשה בזכות השתיקה¹⁹⁴ ולחובתו נזקפות טענות פרוצדורליות שהינן להעלות. כך, למשל: "כבר ביום שנקבע לטיעון... טען נאשם 1 טענה טכנית פורמלית, נדירה במקומותנו, כי כיוון שכתב האישום לא נמסר לידו 14 יום מראש כמצוות התקנות, אין הוא מסכים שהמשפט יתחיל באותו יום"¹⁹⁵. משל אל לו לנאשם להעלות טענות פרוצדורליות, טכניות, פורמליות – טענות שכל מטרתן היא להטמין מוקש במצעד האמת, ואמת זו, מסתמא, היא אמת שמערכת המשפט אמורה להבנותה, שמא לגלותה, שלא על דרך כללי הפרוצדורה. עוד אנו למדים, כי כפועל יוצא של שליטתו של נאשם 1 בהליך הפלילי, "התארכה החקירה, הסתבכה והשתרעה על פני למעלה משנתיים וחצי... הפרשה התנפחה עקב התנהגות הנאשמים בה"¹⁹⁶; ולפתחו של הנאשם יש להניח את האשם על השימוש שעשה בזכות השתיקה, שולולא היה עושה בה שימוש "היה נאשם 1 מייעל ההליך ומקצרו"¹⁹⁷. והקורא תמה, האם אין לגורמי החקירה, לתביעה ולבית המשפט עצמו, כל שליטה על ההליך המשפטי? האם הנאשם הוא האחראי הבלעדי או אף הראשי על האופן בו מתנהל הדין?¹⁹⁸ האם תפקידו של הנאשם הוא לייעל את ההליך? האם מערכת המשפט במדינת ישראל נלכדה בעולם קפקאי שבו דרעי הוא שומר הסף "בשער החוק"¹⁹⁹?

ג. אחרית ואחרות: הערות מסכמות

"דומה שבתמצית פסק-הדין קם ד"ר יעקב צמח להגנת ערכי המחשבה הקלאסיים, הנמחים מבינת המערב המבולבל לקראת סוף האלף. בית המשפט אמר שיש אמת. הוא גם אמר שאמת זו אינה יחסית אלא

194 "שנתיים וחצי שתק נאשם 1 בחקירה במשטרה וצפן בלבו את גרסתו", שם, שם.

195 שם, שם.

196 שם, פסקה כא.

197 שם, פסקה כו.

198 יצוין, כי בדיון בבית המשפט העליון כפרשה, ע"פ דרעי, לעיל הערה 22, בע' 830, ביקר בית המשפט את ההתערות מהאחריות להליך של בית המשפט המחוזי: "האחריות לניהול המשפט הייתה מוטלת, בעיקרו ובסופו של הדבר, על בית המשפט עצמו. בית המשפט הוא המופקד על אופן ניהולם של ההליכים שלפניו ועליו החובה להשתמש בסמכויות הנתונות לו בדין כדי להביא לכך שהליך המתנהל לפניו יהיה לא רק ענייני אלא גם יעיל ואקונומי, ויגלה התחשבות בכך שהזמן השיפוטי העומד לרשותו הוא משאב ציבורי מוגבל שיש להקפיד על ניצולו, לטובת כלל הציבור, בדרך הטובה ביותר. נראה הדבר, שלנוכח סיבוכן של הסוגיות שבאו לפניו במשפט נושא דיונו ובהתחשב בזהות הנפשות המעורבות, בחר בית המשפט המחוזי להציב לפני הפקליטים ולפני העדים מעין מיקרופון פתוח, כמעט בלי להתערב בחקירה". עוד יצוין, כי גם אופיו הרטורי של פסק הדין בערער שונה ביותר מזה המאפיין את תמצית הכרעת הדין של בית המשפט המחוזי, כאשר פסק הדין מנוסח באופן ענייני, ומאשש את הטענה כי ניתן גם ניתן להגיע להרשעה משפטית של אדם בפלילים בלי להפוך את האדם למוקצה מחמת מיאוס מוסרי. ראו גם לעיל הערה 22.

199 קפקא, לעיל הערה 9.

מוחלטת, ואינה יכולה להישחק עד עפר או להיקבר תחת ים של פרטים, או במטר רסיסי חלקת-לשונו של דרעי"²⁰⁰.

"על שער הבית כתוב 'ברוכים הבאים'

ולמטה ממנו כתוב 'הכניסה אסורה'

אני חייב להתקרב כדי לראות מה קדם למה"²⁰¹.

סיפורו של אהוד אולמרט העולה מפסק הדין בעניינו הוא סיפור של אדם מוכר, מתוכנו ומקרבו. אמנם מורם מעם, אך עדיין אדם, שכאחד האדם עלול למעוד ולעבור עברה. אפשרות זו מצערת אותנו ויכיוו מן העברה, לפיכך, משמח אותנו. הסיפור הזה הוא סיפור אנושי, והוא מסופר לנו על ידי שופט בשר ודם שאין לו אלא מה שעניו ראות ושכלו משיג מתוך העובדות שלפניו²⁰². מנגד, בוחר השופט צמח לספר לנו סיפור שגיבורו דומה שלא נברא בצלם, והוא נוטל לעצמו החירות לספרו מזווית הראייה של מספר כול יודע, חוקר צפונות ולב. הסיפור זה הוא סיפור מיתי והוא מיועד להוות "תיקון"; להיות סיפור מכונן מחדש.

תמצית פסק דינו של השופט צמח אינה מתמקדת בעברות השוחד המיוחסות לנאשם 1 אלא בזיהוי אופיו, בזהותו. זהות זו היא, על פי המסופר, נתעבת: אישיותו מקבצת לתוכה את כל שהוא ניגודו של האתוס הישראלי, של הזיכרון הקולקטיבי על בסיסו הוא נבנה, ושל המשימה המשותפת שלפניו: דרעי לא בא לבנות את הארץ אלא להיבנות ממנה; דרעי עושק ניצולי שואה; דרעי אוסר מלחמה על מוסדות הדמוקרטיה; דרעי מפורר את קו התפר שבין "יהודית" לבין "דמוקרטיה". לא ניתן למקם את דרעי במשבצת המוכרת של "מורם מעם" – אותה משבצת שכה קל להציב בה את אולמרט, ולא ניתן לשבצו בשיכוננו של "בוזגלו", "כ"ל העם"²⁰³ – אף שהוא מתחזה לשניהם. לכן, בית המשפט אינו צריך "להתגבר כארי" שהרי אין על מי להחיל דין השווה לכל נפש. ובאמת, אין כאן "גורל אישי, אנושי" המונח על כף המאזניים: ככל שהפכנו בתמצית פסק הדין לא מצאנו בו ולו תכונה אחת ראויה המיוחסת לנאשם 1. מורכבות הנפש המאפיינת את האדם האנושי – גם אם הוא נאשם בפלילים – אינה נחלתו של דרעי²⁰⁴. נאשם 1 עובר כפועל הליך דמוניזציה. הוא ה"אחר" האולטימטיבי.

השטן, כידוע, הוא מסית ומדיח; הוא אינו מייצג דבר זולת יצר הרע הבא עלינו לכולוננו. כך דרעי, המתחזה לייצג ציבור – הטוען טענת סרק על פיה מערכות הצדק

200 מלצר, לעיל הערה 3.

201 "עמיהי" חבל לכיש" גם האגרוף היה פעם יד פתוחה ואצבעות (תש"ן) 114.

202 עניין אולמרט, לעיל הערה 2, בע' 5-6.

203 עניין אולמרט, לעיל הערה 2, בע' 5.

204 מורכבות שמודריק מכיר בה ביחס לאולמרט ראו, למשל, לעיל פרק 3.2, בטקסט שצמוד להערה 133.

איך זה שכוכב אחד מעז... למען השם?

"לא רק את נפשו הן מבקשות אלא גם את נפש תנועתו"²⁰⁵ – אך האמת היא "שאין זו חטאת עדה, אין זו חטאת קהל ואין זו חטאת-ציבור. זו חטאת היחיד"²⁰⁶, ואשרי ציבור זה שביט המשפט עומד כפרץ ומזכה אותו שהרי "אך לשוא ניסה נאשם 1... לגרור עמו לספסל הנאשמים את הציבור שהוא עומד בראשו"²⁰⁷. דרעי מנודה אם כך מן האליטה שאליה ביקש להסתפח ומקבוצת ההתייחסות אותה התיימר לייצג. אין לו מקום ב"עם", והקהילה שחברה לה יחדיו כדי עמל תקיא אותו מקרבה; תוקיענו מתוכה. בית המשפט מזמין אותה להשתתף בריטואל של אקסקומניקציה.

דע עקא שבישראל מרובת התרבויות, דרעי כן מייצג ציבור, וציבור זה הוא בעל ניסיון בתהליכי "הזרה" והדרה"²⁰⁸. הציבור הזה תופס את עצמו כקרוב ואת דרעי כמי שמייצג – בהצלחה חסרת תקדים מבחינתו של הציבור המיוצג – את הניסיון לשנות את מעמדו כקרוב. הציבור הזה אינו סובר, לפיכך, שלטיפורו של דרעי אין ממד ציבורי לגיטימי, והוא מזהה את ניסיון בית המשפט להדיח את דרעי מקרבו – ומקרבם – כניסיון נוסף של המערכת להכשיל את המהלך הזה, ולשמר את יחסי הכוחות הקיימים; כהפעלת כוח בלתי לגיטימית, כמעשה אלימות.

הציבור הזה תופס כי בית המשפט סיפר לו סיפור; הציע לו דרך אחת להבין את העולם, את החברה, את מערכת המשפט ואת מושגי היסוד של אמת ובדיה; טוב ורע; צדיק ורשע"²⁰⁹. הציבור הזה דוחה את הדרך הזו; את אופנה ואת תוכנה. זה הציבור, ש-81% ממנו סברו כי לדרעי לא נעשה משפט צדק; זה הציבור, ש-29% ממנו הצביעו לש"ס בבחירות 1999 בגלל פסק הדין בעניין דרעי"²¹⁰. זה הציבור שאליו יפנה דרעי וישקף בפניו תמונת ראי לזו העולה בפסק הדין בקלטת ה"אני מאשים", ודוק: תמונת ראי המתייחסת הן לטבעו המוסרי – נשגב ולא נתעב – והן להיותו האיש המזוהה עם העם, של העם ולמען העם"²¹¹. זה הציבור שלדידו אריה דרעי "הוא זכאי".

"סיפור", ובכללו סיפור משפט, "אינו רק אוסף של מלים"²¹². הסיפור משקף הליך בחירה רטורי. ניתן היה לכתוב את פסק הדין בעניינו של אריה דרעי באופן אחר: ניתן

205 עניין דרעי, לעיל הערה 1, פסקה ה לפסק דינו של השופט צמח.

206 שם, שם; והשוו, "לא רק את נפשו הם מבקשות אלא גם את נפש תנועתו", שם, שם.

207 שם, שם.

208 מזווית הראייה של ציבור זה, פסק דינו של השופט צמח הוא, לפיכך, זריית מלח על פצעים מדרממים. זרייה זו, אין בה כדי לרפא את הפצע, אך יש גם יש בה כדי להגביר את הכאב. לדין בציבור זה ראו, למשל, המאמרים המוזכרים לעיל הערה 12; G. Shafir & Y. Peled "Citizenship and Stratification in an Ethnic Democracy" 21 *Ethnic & Racial Stud.* (1998) 408-427.

209 על תפקידו של בית המשפט כיוצר קהילה באמצעים רטוריים, ראו למשל: White (1990), *supra* note 24; על כוחו של בית המשפט להשתמש באמצעים רטוריים על מנת לשמר קהילה מסוימת כקהילה ההגמונית, ראו למשל: Goodrich, *supra* note 24.

210 סקר המוסף לשבת ומינה צמח/ "דחף" ידיעות אחרונות 28.5.1999.

211 ח' חזן "אני מאשים" תיאוריה וביקורת 16 (תש"ס) 269.

212 בלשונו היפה והמדויקת של " בירשטיין בסיפור 3" לפנות בוקר" בקובץ ספורים ווקדים ברהובות ירושלים (תש"ס) 204.

היה לספר סיפור משפטי ענייני המתמקד בעברות נשוא כתב האישום²¹³. ניתן היה, לחלופין, לספר סיפור של חמלה: להכיר בפועלו הציבורי של דרעי ולהצטער, על כי סרח בעברת השוחד. ניתן היה לספר את שני הסיפורים גם יחד, תוך הפרדה רטורית מקובלת בין הכרעת הדין לגזר הדין. השופט צמח בחר בדרך אחרת. בחירה זו משקפת את האופן שבו ביקש השופט לשכנע את הציבור בכלל, ואת ציבור תומכי ש"ס בפרט, כי המשפט, משפט צדק הוא, ודוק: צדק שלא רק נעשה אלא אף נחשף, קבל עם וקבל עדה, בשידור ישיר, וכמעט חסר תקדים, של "תסכית דרעי" בכלי התקשורת.

הצורך במלאכת השכנוע, כשלעצמו, איננו פסול. נהפוך הוא, צורך זה קיים בכל משפט: הצדדים מבקשים לשכנע את השופטים בצדקת טיעוניהם; והשופטים מבקשים לשכנע הן את הצדדים והן את הקהילה המשפטית כי פסיקתם – בדין יסודה. קל וחומר שצורך זה קיים שעה שיש עניין ציבורי בפרשה המגיעה לבית המשפט, ובמיוחד שעה שהשלכותיה הציבוריות של הפרשה נתפסות כמאיימות על מערכת המשפט עצמה. הפסול, לפיכך, אינו בעצם הניסיון לשכנע, אלא באמצעים הרטוריים שבהם בחר השופט צמח להשתמש למטרה זו. השופט סבר, כפי שראינו, כי לא די בפסק דין ענייני המפרט את העובדות הרלוונטיות לאישום ומחיל עליהן את הוראות החוק, אלא יש לבנותו סביב הוקעת אישיותו של דרעי, ותוך ניסיון נלווה ליצור חיץ בינו לבין הציבור הסוכר – לתומו – כי איש כזה ראוי לייצגו. בחירתו זו של השופט צמח משקפת את האופן שבו הוא דמיין את הקהילה וקיווה לעצב מחדש את גבולותיה. בחירה זו מבטאת את החרדה מהאיום שדרעי – בעצם האמביוולנטיות שלו; באי-היכולת לקבע אותו במשבצת מוכרת – נתפס כמייצג, כמו גם מהאיום שברדעי כמייצג. כן מבטאת בחירה זו את התקווה, כי ההתעלמות מן המטא-נרטיב המנביע את החרדה, תיבש את המעיין, תחזיר את הסדר על כנו; ואת זיהויו של בית המשפט עם קהילה אחת – ואת דחייתו את האחרת²¹⁴. לשון אחרת, הבחירה הרטורית של בית המשפט נבעה מן האיום על הלגיטימיות שלו שדרעי וציבור תומכיו, נתפסו כמייצגים. תחושת איום זו הולידה נרטיב בעל תפוצה מקסימלית, שביקש לשכנע את ציבור התומכים שהאיש, מסית ומדיח על פי טיבו, אינו ראוי לתמיכתם. הבחירה הרטורית הזו נכשלה כישלון חרוץ: היא נכשלה על פי אמות מידה רטוריות, בכך שלא שכנעה את הציבור אותו ביקשה לשכנע; היא נכשלה על פי אמות מידה טקטיות, בכך שהוסיפה וזרעה את בסיס הלגיטימיות של מערכת המשפט מזווית הראייה של הקהילה המודרת; והיא נכשלה על פי אמות מידה מהותיות, שכן בבסיסם של "ערכי המערב הקלאסיים" שהשופט צמח ביקש, אולי, להגן עליהם עומד ערך הסובלנות²¹⁵.

213 כפי שאכן בחר לעשות בית המשפט העליון בדונו כערעור, ראו ע"פ דרעי, לעיל הערה 22, בחירה המורה לא רק על עצם האפשרות להגיע להרשעה משפטית בלא הכפשת אופיו של הנאשם, אלא אולי גם על הכרתו של בית המשפט העליון בכך שפסק דינו של השופט צמח השיג את היפוכו של את שביקש.

214 על חוסר הסובלנות של האדנות המודרנית כלפי האמביוולנטי, ראו: Bauman, *supra* note 13.

215 כטענתו של מלצר העולה הן מן הציטטה בראש פרק זה והן ממאמרו כולו.

איך זה שכוכב אחד מעז... למען השם?

”גם האגרוף היה פעם יד פתוחה ואצבעות”, מזכיר לנו יהודה עמיחי, ובאחד משירי הקובץ הנושא שם זה, הוא כותב:

”בני אדם כתבו על שער ביתם

’הכניסה לזרים אסורה’

והם עצמם זרים בו”²¹⁶.

216 עמיחי "תחייה שלישית" מתוך מחרוזת שירי "ארבע תחיות מתים ברחוב עמק רפאים", לעיל הערה 201.

